

TIBERIU CIOBANU

MONOGRAFISM BĂNĂȚEAN
ISTORIA MEDIEVALĂ A BANATULUI
REFLECTATĂ ÎN MONOGRAFII ALCĂTUITE
ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA
ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Acest volum a apărut sub egida **Asociației Naționale
„Cultul Eroilor” din România - filiala Timiș**

Coperta:
Carmen Adam
după o idee a autorului

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOBANU, TIBERIU

**Monografism bănățean : Istoria medievală a
Banatului reflectată în monografia alcătuită în a doua
jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a
secolului al XX-lea / Tiberiu Ciobanu. – Timișoara :**

Eurostampa, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-687-736-0

94(498.5)

Editura Eurostampa
B-ul Revoluției din 1989, nr. 26
Timișoara, România
Tel./fax: 0256-204816
E-mail: edituraeurostampa@gmail.com
www.eurostampa.ro

Printed in Romania

TIBERIU CIOBANU

MONOGRAFISM BĂNĂȚEAN

**ISTORIA MEDIEVALĂ A BANATULUI
REFLECTATĂ ÎN MONOGRAFII ALCĂTUITE
ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI
AL XIX-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XX-LEA**

Editura *urostampa*
Timișoara
2008

Rezumat în limba franceză:
prof. DELIA ROȘU și prof. RALUCA NICOLAE

„Interesul unui popor pentru istoria sa este totodată măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui.”

DIMITRIE ONCIUL

Dedic această carte prietenului meu,
STELU IORDACHE
și familiei sale

PREFAȚĂ

Interesul pentru istoria și cultura locului s-a manifestat în Banat și prin elaborarea și publicarea unui număr de monografii ale unor localități, ale unor zone sau chiar a întregii provincii. De aceea în teza de doctorat a lui Tiberiu Ciobanu, consacrată istoriografiei românești din secolul al XIX-lea și până la mijlocul veacului XX, referitoare la Banatul medieval, o secvență substanțială este alcătuită din prezentarea monografiilor locale.

Monografismul bănățean își are începutul în anul 1859, prin lansarea unui chestionar din partea autorităților austriece în vederea adunării informațiilor istorice și etnografice despre localitățile din Voivodina Sârbească și Banatul Timișan. Se cunosc foarte puține răspunsuri ale cărturarilor bănățeni, la amintitul chestionar, întrucât acestea s-au pierdut sau, probabil, se păstrează în vreo arhivă, fără să fie descoperite până în prezent. Prin urmare, pentru teza de doctorat a lui Tiberiu Ciobanu acel început al monografismului bănățean nu i-a oferit date despre Evul Mediu din Banat. Dar, fapt interesant, structura aceluia chestionar se reflectă, în mare măsură,

în modul de concepere a primelor monografii românești bănățene, publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului XX. Este vorba de *Topografia satului și hotarului Măidan* de Sofronie Liuba și Aurelie Iana (Caransebeș, 1895) și *Monografia orașului Caransebeș* de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan (Caransebeș, 1909). Informații semnificative privind Evul Mediu se găsesc doar în monografia dedicată Caransebeșului.

Imediat după Primul Război Mondial se constată un mare interes pentru trecutul istoric al localităților bănățene, evidențiindu-se neîntrerupta continuitate a românilor pe aceste meleaguri. Astfel, în anul 1921 au fost publicate lucrările: *Istoricul Cetății Timișoara. Perla Banatului* de Iosif Knezy și *Micul Cicerone pentru orașul Timișoara* de Virgil Molin. Acestea le urmează, în anul 1925, *Istoria Timișoarei* de Emanuil Ungurianu. Sunt lucrări modeste, dar, totuși, prin cuprinderea câtorva date despre istoria medie a Timișoarei, au atras atenția cercetătorului Tiberiu Ciobanu, care le-a prezentat în teza lui de doctorat.

În deceniul următor au apărut două lucrări importante care contribuie realmente la dezvoltarea istoriografiei românești referitoare la Banatul medieval. În anul 1935, Ioan Lotreanu a publicat *Monografia Banatului*, vol. I, *Situația geografică. Locuitorii-Comunele*, apoi, în 1936 a văzut lumina tiparului *Ghidul Banatului* de Emil Grădinaru și Ion Stoia-Udrea (cel de al doilea autor fiind unul dintre cei mai însemnați istorici ai Banatului, din perioada interbelică). Însă o monografie istorică model a publicat dr. Nicolae Ilieșiu, în anul 1943. Lucrarea sa, *Timișoara*.

Monografie istorică este și în zilele noastre un studiu de referință în cadrul istoriografiei românești bănățene din perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale.

Ioan Lotreanu și Nicolae Ilieșiu au rămas în istoriografia românească doar prin cele două opere amintite. Fiecare intenționa să elaboreze o lucrare de sinteză a Banatului. Din mărturisirea lui Lotreanu în preambulul *În loc de prefață*, la lucrarea sa, aflăm că el a adunat foarte mult material în vederea alcătuirii unei ample lucrări de istorie a Banatului, în 10-12 volume. N-a mai reușit să-și tipărească o asemenea lucrare. Nu se mai știe ce s-o fi ales de volumele, care, în 1935, după afirmația sa, „zăceau în manuscris”.

În *Cuvânt către cititori*, dr. Nicolae Ilieșiu arăta că „monografia de față face parte din cadrul lucrării *Istoria Banatului*, lucrare aproape terminată”. Intenționa să publice și volumul II al monografiei Timișoarei, care să cuprindă „viața economică, financiară, viața socială, comercială, etnografică, statistică, comunicații”. Lucrările anunțate nu au mai apărut niciodată. Dar, din păcate, nici lucrarea publicată de Nicolae Ilieșiu nu a beneficiat de o analiză temeinică, invederându-se contribuția autorului la lămurirea unor aspecte legate de dănuirea, în Evul Mediu a fortificației Timișoara și a castelului de aici. Totuși, spre deosebire de alte monografii bănățene, peste care s-a așternut colbul uitării, lucrarea lui Nicolae Ilieșiu a fost reeditată în anul 2003. (*Cuvânt înainte* și îngrijirea ediției de Petru Ilieșiu; *Prefață* de Victor Neumann; *Addenda* și *Notă asupra*

ediției de Florin Medeleț). Ediția aceasta este „revăzută și adăugită”, întrucât s-a găsit un exemplar cu adnotări ale autorului.

Lucrarea de față are meritul de a prezenta, pentru prima oară, în istoriografia română, într-un studiu de sinteză, aspecte ale Banatului medieval, cuprinse în cele mai reprezentative monografii locale. Autorul evidențiază, mai cu seamă, trecutul medieval al Timișoarei, astfel încât cititorul poate să-și creeze o imagine cuprinzătoare a istoriei medievale a metropolei Banatului, atât cât se cunoștea aceasta până în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Și se știa multe, mai ales prin filiera istoriografiei maghiare și germane, atât de binecunoscută de istoricii bănățeni din perioada interbelică.

Aurel Turcuș

INTRODUCERE

Această lucrare reprezintă o secvență din teza de doctorat, cu titlul *Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, pe care am susținut-o în primăvara acestui an, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, avându-l drept conducător științific pe domnul academician Ioan-Aurel Pop.

Interesul pentru elaborarea monografiilor localităților bănațene a fost declanșat în anul 1859, când autoritățile austriece au difuzat un chestionar în Voievodina Sârbească și Banatul Timișan, cu scopul de a aduna date în vederea alcătuirii și tipăririi unei *Etnografo-Topografică Descriere a Țării Serbo-Banatice și a Graniței Militărești*. Mare parte din răspunsuri – rămase în manuscris – n-au fost găsite până în prezent, ele nefiind folosite de fapt la vremea lor căci, în anul 1860, s-a desființat unitatea administrativ-teritorială amintită mai sus. Detaliile cunoscute în legătură cu acea inițiativă le-am expus atât în partea de început a capitolului introductiv, cât și în capitolul VII (capitol dedicat exclusiv prezentării monografiilor locale bănațene) din cadrul

tezei mele de doctorat. De asemenea, ne-am referit la monografismul bănăţean și în capitolul II al acesteia, intitulat **Integrarea cercetărilor istorice referitoare la Evul Mediu bănăţean în mișcarea generală istoriografică românească**. Cu această ocazie, am subliniat faptul că în Banat monografismul s-a constituit într-un adevărat fenomen cultural, impunându-se în primul rând prin amploare, iar apoi prin câteva realizări de excepție. Între acestea, în prim plan ca valoare istoriografică se situează monografiile Caransebeșului¹ și Timișoarei², publicate de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan, respectiv de Nicolae Ilieșiu.

Prima monografie românească tipărită în Banat într-un volum de sine stătător este *Topografia satului și hotarului Măidan (urmată de Studiul despre celți și numele de localități de dr. Atanasie M. Marienescu)* de Sofronie Liuba și Aurelie Iana (Caransebeș, 1895). Este vorba despre o lucrare valoroasă, cu profil preponderent etnografic, care a fost premiată de Academia Română.

Monografia orașului Caransebeș de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan este prima lucrare cu acest profil a unei localități urbane din Banat. Până la începerea Primului Război Mondial, au mai apărut câteva monografii ale unor localități rurale bănăţene: Alibunari (1896), în prezent

---

¹ Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș, dimpreună cu monografiile caselor dumnezești, a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților care au lucrat la una sau alta instituțiune*, Caransebeș, 1909.

² Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1943.

în Serbia; Nicolinți (1904); Vladimirovăț (1911), din Serbia; Pătaș (1914), care, însă, nu cuprind date istorice semnificative. Ar putea să intre în atenția cercetătorului de astăzi câteva informații de istorie orală, în care este interesantă viziunea populară asupra unor evenimente istorice locale. O oarecare informație istorică, care merită să atragă atenția cercetătorului, se găsește în monografia Caransebeșului, pe care am prezentat-o într-o secvență de sine stătătoare în lucrarea noastră.

După Primul Război Mondial, în Banat a fost o adevărată explozie de monografii de localități sau de ținut, publicate în volume de sine stătătoare sau în reviste (în „Analele Banatului” și în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”). Dar puține dintre acestea conțin informații istorice pentru Evul Mediu, care să merite atenția cercetătorului de azi. Majoritatea cuprind date istorice privind timpurile mai apropiate. Enumerăm o parte din monografiile respective: D. Laitin, *Orșova*, Turnu Severin, fără an; Tiberiu Mărgineanțu, *Monografia comunei Opaița*, fără localitate și fără an [1929] – cu o seamă din însemnări din protocoalele parohiale, cu lista cărților bisericești vechi și însemnările de pe ele; Al. Chevereșan, *Monografia comunei Deta*, Timișoara, 1925; V. Murgu, *Monografia comunei Ciclova Montană*, Ciclova Montană, 1929; monografiile localităților (îndeosebi ale bisericilor acestora) din Comloșu Mare, Lunca, Nerău, Sânicolau Mare, Jimbolia, scrise, sub genericul **Din trecutul Banatului**, de Gheorghe Cotoșman; monografiile Timișoarei de Iosif Knezy (1921), V. Molin (1921),

Emanuil Ungurianu (1925), Nicolae Ilieșiu (1943) – ultima fiind pilduitoare în privința informației istorice; apoi, lucrarea lui Ioan Lotreanu (intitulată *Monografia Banatului*, vol. I, *Situația geografică. Locuitorii – Comunele*, Timișoara, 1935), care, mergând pe urmele lui Pesty, dă o foarte utilă informație istorică pentru fiecare localitate a Banatului, excelând bogăția de date despre Timișoara. Acesteia, tot cu profil zonal, i se adaugă *Ghidul Banatului* (Timișoara, 1936), de Emil Grădinaru și Ion Stoia-Udrea (bine documentat istoric) și *Monografia Clisurei* (1938) de Al. Moisi, și acest autor, după modelul lui Pesty, dând pentru fiecare localitate din zona respectivă, informații istorice, preluate în general de la amintitul cercetător maghiar.

Prin publicarea lucrării de față, am urmărit să scoatem în evidență importanța deosebită avută de monografiile alcătuite în Banat la sfârșitul veacului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, pentru cunoașterea trecutului acestei provincii românești, îndeosebi a istoriei sale medievale.

Virgil Birou

I. CHESTIONARUL DIN ANUL 1859

Virgil Birou atrăgea atenția, în anul 1957¹, asupra unui fond arhivistic din cadastrul STEG Reșița, adică Staatseisenbahngesellschaft² – (o societate anonimă pe acțiuni care cumpărase de la erariu cea mai mare parte a sudului bănățean) – constituit din micromonografii ale unor localități, așa-numitele «*Ortsgeschichte*» (*Istoria localității*)³. Carmen Albert menționează că acest fond a fost folosit de Frigyes Pesty în cele două volume din lucrarea *Krassó vármegye története (Istoria comitatului Caras)*, apărută în 1884. Aceste «istorii» ale localităților muncitorești, înființate, după cucerirea austriacă din 1718, pe lângă exploatarea miniere (Oravița Montană, Reșița Montană, Bocșa Montană), sunt „realizări ale funcționarilor STEG, fiindcă erau date după 1855, când această societate a cumpărat domeniile. Totuși ele pot fi mai vechi, fiind preluate odată cu arhivele administrative erariale. Se poate constata acest lucru din faptul că tablelele cuprinzând producția minieră (cantitativ, calitativ

---

¹ **Virgil Birou**, *Exploatarea minieră din munții cărășani în sec. al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, București, 1957, p. 151.

² În traducere: „Societatea căilor ferate de stat”.

³ **Carmen Albert**, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)*, Editura Modus PH, Reșița, 2002, p. 50.

și valoric) merg, fără excepție, până la 1854 – ultimul an erarial. Așadar, existau în 1855, au fost preluate și doar completate după această dată, într-adevăr de funcționarii STEG. Sunt deci cele mai vechi monografii bănățene, monografiile istorice și economice”⁴.

La începutul anului 1859, autoritățile austriece au difuzat un chestionar în Voievodina Sârbească și Banatul Timișan⁵, cu scopul de a aduna date în vederea alcătuirii și tipăririi unei *Etnografo-Topografică Descriere a Țării Serbo-Banatică și a Graniței Militărești*. Răspândirea chestionarului, însoțit de „o îndreptare spre aducerea datelor mai sus amintitul lucru”, a fost făcută de episcopi, aceștia expediindu-le protopopilor, care, la rândul-le, le-au înmânat preoților și altor intelectuali ai locului.

În primul capitol al chestionarului, întâi de toate, se cerea istoria așezării, apoi coordonatele acesteia, denumirile formelor de relief, descrierea ruinelor, castelelor, monumentelor⁶. Se presupune că, dat fiind categorica poruncă de la stăpânire, se vor fi completat și trimis autorităților în drept un mare număr de chestionare, dar, până în prezent, nu s-a găsit acest fond arhivistic. Copia unui asemenea material (29 file, scrise cu alfabet chirilic) a găsit-o I.B. Mureșianu în satul Sintești, chestionarul respectiv fiind completat de un bun cărturar al acestei

---

⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁵ Unitate administrativ-teritorială constituită, în anul 1849, din unirea Voivodinei cu Banatul Timișan, în fruntea acestei provincii fiind un guvernator imperial de la Viena. Artificiala unitate administrativă a fost desființată în anul 1860.

⁶ *Ibidem*, p. 13.

localități, protopopul Partenie Gruescu. I. B. Mureșianu a publicat doar primul capitol din *Descrierea etnografică și topografică a comunității și circumstărilor ei din Sânteștiu după înalta poruncă a Ecseleței Sale Domnului Guvernator al nostru Graf Ioan Coronini de Cromberg prin circulariul Măriei Sale Domnului nostru Episcop Samuil Mașirevici din 4 februarie 1859 No 113 nouă comunicată și pusă în lucrare și prin Partenie Gruescu, parohul Sânteștiului preluată, culeasă și alcătuită*⁷. Carmen Albert menționează că „deși se promitea o publicare integrală, nu știm din ce motive ea nu s-a mai produs, așa încât textul de la Sintești este cunoscut doar până la sfârșitul primului capitol”⁸ (a fost, de fapt, publicat și restul, reținându-se excepționala valoare etnografică a materialului⁹).

Asupra unui extrem de sumar răspuns la acest chestionar, pentru localitatea Feneș, ni se atrage atenția în broșura *Monografia satului Feneș*, Timișoara, 1935 de V. Paica. Cele două răspunsuri la chestionarul din 1859 nu cuprind date istorice referitoare la perioada medievală.

S-au păstrat o parte din răspunsurile date de administrația STEG, la care se referă, pe larg, Carmen Albert în lucrarea menționată. Informațiile prezentate de cercetătoare nu prezintă interes pentru subiectul lucrării

---

⁷ A apărut în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, an XIII, Timișoara, ianuarie-aprilie 1944, p. 115-126.

⁸ **Carmen Albert**, *op. cit.*, p. 18.

⁹ **Partenie Gruescu**, *Descrierea etnografică și topografică a comunității și circumstărilor ei din Sânteștiu*, în „Tibiscus”, Timișoara, 1972, p. 205-212.

noastre. Este de reținut însă că „aceste documente constituie, primele, o etapă distinctă a cercetării monografice în Banat, care a influențat mult întreaga evoluție ulterioară. Ele sunt citabile pentru că încercări de monografiere au fost și în alte părți românești, dar nu s-au finalizat”¹⁰.

Potrivit unui proiect de cercetare al Academiei Maghiare, probabil din anul 1863¹¹, Frigyes Pesty a lansat în localitățile bănățene, un chestionar tipărit, axat, în principal, pe toponimie, dar erau cuprinse și alte domenii, îndeosebi cel istoric.

În *Instrucțiuni referitoare la înregistrarea numelor de așezări ale patriei* se arată: „Scopul acestei acțiuni este de a depista numele tuturor așezărilor patriei. Pe lângă satisfacția de a înțelege numele așezărilor ce le-am auzit de atâtea ori în viața privată și publică, descifrarea misterului urmelor de așezări prezintă o mare importanță și din punct de vedere istoric, lingvistic, al cercetării științifice”¹². În arhiva personală a lui Frigyes Pesty, aflată la Budapesta, s-au păstrat aproximativ 700 de file cu răspunsuri din localități bănățene¹³. Pesty a valorificat o parte din aceste răspunsuri în lucrarea sa *Krassó varmegye törtenete*, I-II, Budapesta, 1884.

---

¹⁰ Carmen Albert, *op. cit.*, p. 31.

¹¹ În lucrarea sa, Carmen Albert arată că: „Întrucât nici chestionarul, nici răspunsurile – deși poartă marca unei tipografii timișorene – nu sunt datate, nu putem ști deci cu exactitate momentul declanșării acestei cercetări. Cum primele răspunsuri datează din primăvara anului 1864 bănuim că solicitarea s-a produs în cursul anului precedent” (*Ibidem*, p. 44).

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 44 și p. 61, nota 19.

Sofronie Marcu Liuba

II. MONOGRAFIA SATULUI MĂIDAN

În ultimul pătrar al secolului al XIX-lea au ajuns în Banat și chestionarele alcătuite, în virtutea proiectelor de cercetare ale Academiei Române, care avea programe ce vizau întregul teritoriu locuit de români. În 1877 a fost difuzat un chestionar juridic (la care nu s-au găsit răspunsuri din Banat) și, în 1884, altul, lingvistic, ambele fiind redactate de Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Două dintre cele 19 volume cu răspunsuri conțin documente din comitatele Banatului. Pentru stimularea unui «exercițiu monografist bănățean», la sfârșitul veacului al XIX-lea, mai mare interes îl are chestionarul elaborat de Nicolae Densusianu, care avea, în principal, un caracter istoric, dar conținea și întrebări relevante privind cultura populară.

Cele mai complete răspunsuri la chestionarul lingvistic al lui Hasdeu și la cel istorico-etnografic al lui Densusianu le-au dat, din Banat, Sofronie Liuba (învățător) și Aurelie Iana (paroh) din Măidan (azi, Brădișoni de Jos). Aceștia au publicat prima monografie a unei localități românești din Banat. E vorba de lucrarea *Topografia satului Măidan (urmată de Studiu despre celți și numele de localități de Dr. Atanasie M. Marienescu)*, Caransebeș, 1895. Lucrarea a fost premiată de Academia Română, ea prezentând valoare etnografică și „toponomastică”.

Autorii mărturisesc că ei au fost îndemnați de At.M. Marienescu să „facă o descriere a satului lor, în care să înșire toate numirile locale din otarul acestuia, precum și numele văilor, apelor, orașelor, dealurilor etc., așa și a datelor și legendelor istorice ce se mai susțin în comună, că așa din acestea să se poată dovedi vechimea și originea satului nostru și a numirilor acestora. La această descriere ne vom folosi numai de date culese din gura poporului, referitoare la singuratecile numiri locale și legende ori tradițiuni populare, păstrate în gura poporului până în timpul prezinte. Iar prin această scriere, sperăm că vom fi imitați și de toți colegii noștri, că așa toți din toate părțile să adunăm date istorice din gura poporului nostru, care sunt cele mai mari dovezi ale existenței noastre pre acest pământ ce îl locuim”¹.

Constatăm din aceste mărturisiri viziunea istoriografică romantică a autorilor, încrederea lor în valoarea istorică a informațiilor orale. Dar și mai important este faptul că ei au fost îndemnați de eruditul cărturar At.M. Marienescu (care va deveni membru titular al Academiei Române) să adune denumirile toponimice ale localității, punându-se mare preț pe semnificația lor istorică. Credem că, în spațiul bănățean, stăruițoarea preocupare pentru toponimie a fost influențată de istoricul Frigyes Pesty, iar cărturarii români doreau să-i dea acestuia o replică, la nivelul cunoștințelor și concepției istorice de-atunci, arătând că toponimia localităților românești este mai veche decât pătrunderea ungarilor în Banat. At.

---

¹ **Sofronie Liuba, Aurelie Iana**, *Topografia satului și hotarului Măidan (urmată de Studiu despre celți și numele de localități de Dr. At.M. Marienescu)*, Caransebeș, 1895, p. 1.

M. Marienescu exagerează într-atât în privința vechimii toponimelor bănățene, încât le atribuie o obârșie celtică.

Îndemnul lui Sofronie Liuba și al lui Aurelie Iana, dat colegilor lor, dascăli și preoți din localitățile românești din Banat, de a-i imita, scriind monografii, a prins contur. Astfel, în anul următor (1896), în paginile publicației „Foaia Diecezană” din Caransebeș (numerele 29-37), a apărut *Monografia comunei Alibunari* de T. Petrișor². Apoi, în anul 1901, este terminată în manuscris lucrarea *Monografia comunei Ferendia*, scrisă de învățătorul Achim Miloia³ și, în 1904, o altă variantă a acestei lucrări, intitulată, acum, *Topografia satului Ferendia*⁴. Până la Primul Război Mondial au mai fost publicate în Banat, două monografii sătești⁵ și o monografie a unei localități urbane⁶, aceasta din urmă fiind dedicată orașului Caransebeș.

---

² În același an, monografia dedicată satului Alibunari (azi, în Serbia) a fost publicată în broșură, aceasta fiind imprimată la Tiparul Tipografiei Diecezane din Caransebeș.

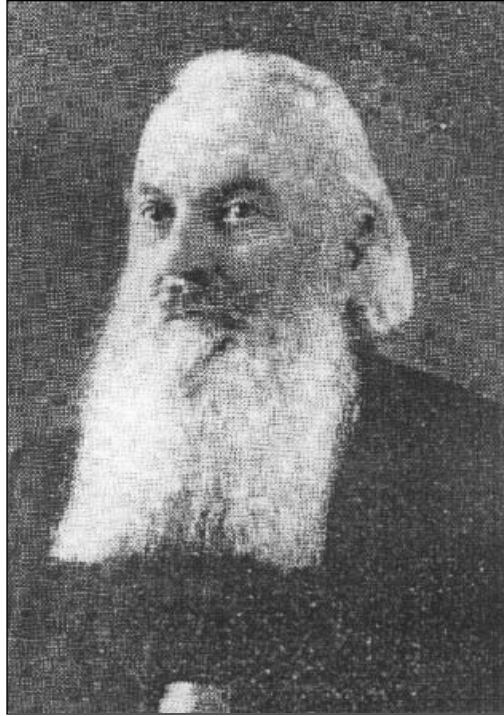
³ Manuscris păstrat în arhiva lui Mircea Miloia din Timișoara, cf. **Aurel Turcuș**, *Descinderi în cultura populară*, Editura Excelsior, Timișoara, 2001, p. 152.

⁴ Caiet păstrat la Direcția Arhivelor Naționale a județului Timiș, în Fondul Muzeului Banatului – Societatea de Istorie și Arheologie, nr. 36, cf. **Aurel Turcuș**, *op.cit.*, p. 152.

⁵ **N. Penția**, *Monografia comunei Roman – Petre (Petrovoselo), 1808-1909*, Oravița, 1911 (Petrovaselo, numită, în prezent, Vladimirovăț, este în Serbia); **V. Popovici**, *Monografia comunei Pătas (Neropatias). Sol, Graiu, Credință și Obiceiuri locale*, Caransebeș, 1914.

⁶ **Andrei Ghidiu, Iosif Bălan**, *Monografia orașului Caransebeș, dimpreună cu monografiile caselor dumnezești, a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților care au lucrat la una sau alta instituțiune*, Caransebeș, 1909.

Andrei Ghidiu

III. MONOGRAFIA ORAȘULUI CARANSEBEȘ

Monografia orașului Caransebeș de Andrei Ghidiu și Iosif Bălan (Caransebeș, 1909), nici nu este amintită în lucrarea lui Carmen Albert despre cercetarea monografică în Banat (1859-1948). Sunt menționate monografiile sătești – Măidan, Alibunari, Petrovoselo și Pătaș. Autoarea subliniază că „monografismul românesc din Banat, până la Marea Unire, stă sub semnul istoriei”. Totuși, amintitele monografii ale unor localități rurale stau, de fapt, „numai «teoretic» sub semnul istoriei”¹, pentru că, practic, acestea se situează sub semnul etnografiei, în paginile lor având o prezență covârșitoare cultura populară. „Sub semnul istoriei” stă mai mult decât acestea *Monografia orașului Caransebeș*, prima lucrare de acest gen pentru o localitate românească bănățeană urbană. Autorii acestei lucrări erau două binecunoscute personalități caransebeșene, Andrei Ghidiu, fiind protopopul Caransebeșului, iar Iosif Bălan, fusese (până în 1908, când s-a pensionat) profesor de economie rurală (a mai predat și științele naturale, chimie și limba germană) la Institutul Pedagogic Diecezan din localitate².

---

¹ **Carmen Albert**, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)*, Editura Modus PH, Reșița, 2002, p. 166.

² Iosif Bălan publicase în anul 1897, la Caransebeș, lucrarea *Iancu de Huniad, cercetare istorică*, autorul folosind, ca sursă de

Ei scriu în **Prefață**: „A fost de mult dorința noastră să scriem monografia orașului nostru, mai vârtos cu scopul ca să arătăm calea pe care și alții ar putea să scrie monografia comunelor lor. Ne-am folosit de autorii indicați în lucrare³ și de însemnările aflate pe cărțile bisericești⁴ și prin matricule. Îndeosebi am voit să arătăm importanța ce o au aceste însemnări în lipsa de alte izvoare⁵. În capitolul **Date istorice**, Ghidiu și Bălan greșesc când localizează Căranul „dincolo de Timiș, la gura Sebeșului, până în veacul al 17-lea”⁶. Ioachim Miloia va demonstra, după două decenii, că această localitate era situată pe locul de azi al Căvăranului⁷. După autorii monografiei, Caransebeșul s-ar fi format din cele două localități învecinate – Căranul și Sebeșul. În continuare, autorii menționează, cronologic, atestările localității în

---

informare, lucrarea lui Paul Hunfalvy, *Az oláhok története (Istoria românilor până la Mihai Viteazul)*, apărută în 1894, sub auspiciile Academiei Maghiare. Acesta recunoștea originea română a lui Iancu de Hunedoara. Faptul este cu atât mai semnificativ – scrie Iosif Bălan – cu cât istoricul maghiar Paul Hunfalvy „în toată viața lui s-a ocupat cu istoria românilor având tendința de a dovedi că românii abia prin secolul al 13-lea ar fi venit în țara aceasta din Peninsula Balcanică, furișându-se pe nesimțite” (**Iosif Bălan**, *op.cit.*, p. 5).

³ Îndeosebi de lucrările lui Frigyes Pesty.

⁴ Se pare că Andrei Ghidiu și Iosif Bălan sunt primii cercetători bănățeni care folosesc, ca sursă documentară, însemnările de pe vechile cărți bisericești.

⁵ **Andrei Ghidiu**, **Iosif Bălan**, *op. cit.*, p. 1.

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ **Ioachim Miloia**, *Căvăranul din Evul Mediu (O rectificare istorică)*, în „Analele Banatului”, nr. 1, fasc. 8, Timișoara, ianuarie-martie 1931.

documentele istorice, începând cu anul 1289, când este pomenit Ubul, castelanul Caransebeșului. În 1318, Sebeșul este amintit într-un document emis de regele Carol Robert de Anjou (1308-1342); în 1325 se scrie despre Szeri Posa, castelan al Sebeșului; la 1352, acesta i-a dăruit lui Ștefan de Mâtnic un loc de pământ lângă pâraul Mâtnic; la rândul-i, regele Ludovic cel Mare (1342-1382), i-a donat lui Stracimir, țarul Bulgariei (Apusene, cu centrul politic la Vidin), în 1365, cetățile Timișoara, Sebeș (Sebuzvar), Miháld (Mehadia) și Orșova; la 1386, regele Sigismund de Luxemburg (1386-1437) a poruncit castelanilor din Lugoj, Sebeș și Somlyo să-i recunoască în funcția de comite suprem pe Ladislau și Ștefan Losonczy; Nicolae Perény, ban al Severinului, în 1391, convoacă pe nobilii districtelor Lugoj, Karan, Komyath și Sebeș, la adunarea din Cuvin, pentru judecarea unei neînțelegeri privind „o bucată de pământ” disputată între Bogdan de Mâtnic și locuitorii orașului Caran (Căvăran); la 1414, regele Sigismund de Luxemburg dăruiește lui Mihai de Mâtnic satele Maciova și Dobroste, din districtul Sebeș; castelanul Sebeșului, Sigismund Losonczy, în anul 1419, înainte de Rusalii, a ținut adunarea cu nobilii și cnezii districtelor Lugoj, Sebeș, Caran și Comiat.

Sunt menționate și alte evenimente. Astfel, se arată cum, în vederea pregătirii luptelor antiotomane, regele și împăratul Sigismund de Luxemburg (acesta a devenit și împărat al Germaniei, în 1410) a fost, de mai multe ori, la Caransebeș: 28 noiembrie 1419; 29 septembrie, 9, 18, 19 octombrie, 19, 29, 30 noiembrie, 2, 4 decembrie 1428; ultima dată, în 30 noiembrie 1429, când a dăruit familiei

de Bizere (Bizerea) un loc de casă în Caransebeș, pentru vitejia dovedită la cucerirea cetății Galumbocz (Golubăț) în Serbia. De asemenea, ni se spune că, din cauza năpăstuirilor îndurate din partea năvălirilor otomane, Sigismund de Luxemburg i-a scutit de toate dările pe locuitorii districtului Sebeș, scutire care va fi întărită de regele Ungariei, Vladislav al II-lea (1490-1516), la anul 1493.

Autorii monografiei menționează prezența lui Iancu de Hunedoara la Caransebeș, aici el pregătind unele din campaniile sale antiotomane: la 26 și 27 august 1447, apoi în octombrie 1455 când a dăruit caransebeșenilor prediul Racovița. În anul 1456, Iancu de Hunedoara le-a cerut sașilor să vină la Caransebeș, de unde, împreună cu armata sa, vor pleca să cucerească Belgradul. Alte detalii importante: în anul 1428, a fost adus la cunoștința publică „un rescript al regelui Sigismund de Luxemburg prin care acesta întărește ordinațiunea antecesorului său, a lui Ludovic cel Mare, referitor la convertirea românilor (la catolicism – n.n. T.C.), căci în districtele Sebes, Miháld etc. și Hatseg sunt nobili și chinezi «schismatici», care țin popi «schismatici» și seduc poporul cel simplu”⁸. În această împrejurare, regele „însărcinează pe minoriți și pe franciscanii din Sebeș, Hatseg și Orșova (*fratres ordinis minoris S. Francisci Confessoris*) să vegheze să nu-și țină nici un nobil sau chinez vreun popă schismatic, căci altcum își pierde averea carea o va secvestra castelanul cetății Sebeș”⁹. Documentul emis de regele Sigismund

---

⁸ Andrei Ghidiu, Iosif Bălan, *op. cit.*, p. 15.

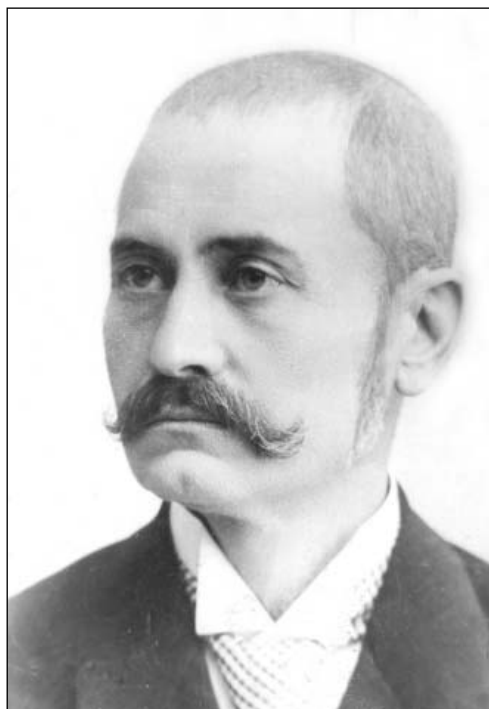
⁹ *Ibidem*.

de Luxemburg, este publicat atât în monografie, în limba latină, cât și în traducerea, făcută de către autori, în limba română. Istoricii români mai recentți au comentat cu insistență acest document, extrem de important pentru statutul micii feudalități românești, înnobilate sau nu, ca și pentru apartenența confesională a acesteia, pentru restricțiile la care era supusă confesiunea bizantină și adepții acesteia din Regatul Ungariei.

Cea mai mare parte a *Monogrofiei orașului Caransebeș* cuprinde istoria episcopiei de aici, a Institutului Teologic-Pedagogic Diecezan și a personalităților care au activat la aceste instituții. De asemenea, lucrarea are o substanțială secvență cu caracter etnografic, în care sunt prezentate îndeletniciri tradiționale, arta populară și obiceiuri. Mai există un capitol, destul de bine încheșat, despre topografia localității (interesantă este prezentarea vechilor străzi ale orașului) și a cetății Caransebeșului, autorii semnalând aici păstrarea până în vremea lor a unor aspecte din perioada medievală.

Emanuil Ungurianu

IV. PRIMELE MONOGRAFII DIN PERIOADA INTERBELICĂ

Imediat după Marea Unire începe să se manifeste un interes deosebit pentru elaborarea și publicarea unor monografii în limba română, dedicate unor centre urbane din Banat, în special Timișoarei. Unele dintre acestea conțin date istorice generale despre localitate, dar uneori găsim în paginile lor și anumite informații privitoare la trecutul medieval al așezării respective.

În cele ce urmează ne vom referi la monografii (sau, în unele cazuri, doar la schițe monografice, ori la ghiduri) ale orașului Timișoara precum și la *Monografia Banatului*, vol. I, de Ioan Lotreanu. În limbile germană și maghiară, pentru Timișoara au existat, de timpuriu, lucrări speciale, începând cu *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár* de Johann Preyer, apărută la Timișoara, în 1853, apoi continuând cu ampla secvență monografică istorică timișoreană din volumul II al lucrării *Temes vármegye* (Budapesta, fără an) de Borovsky Samuel, cu *Temesvár sz. kir. város kis monografiája* (Timișoara, 1900) de Berkeszi István și încheind cu *Alt Temesvár* de Josef Geml, tipărită la Timișoara în 1920.

1. În anul 1921 a apărut broșura (astăzi uitată) *Istoricul Cetății Timișoara. Perla Banatului (cu diferite gravuri*

și hărți) de lt. col. Iosif Knezy. Autorul era român, numele lui fiind Cnezul (Chinezul), însă acesta purta marca grafiei ungurești. Cuprins de entuziasmul specific acelei epoci, generat de înfăptuirea Marii Uniri, el scrie în *Prefață*: „...eu însă, prin istoricul de față din acte și patente, bilete de mână și rescripte, voiesc a dovedi că nici care alt popor din câte locuiesc astăzi această provincie n-a fost așa de vechiu, pururi de strajă, pururi în lupte cu goții, hunii, slavii, ungurii, tătarii și turcii – ca poporul român – voiesc ca iubiții mei camarazi, ca și publicul mare, iubita armată română, căreia îi dedic modesta mea lucrare, să se însuflețească, să ieie pildă vrednică de urmat între cimentarea vitejiei străbune în glorioasa noastră armată, care din belșug și cu prisosință au adus prinosul său de jertfe mai ales în luptele de la Mărăști, Mărășești, Oituz, precum și pe câmpurile Ungariei”¹.

Locotenent-colonelul Iosif Knezy se dovedea un pasionat al istoriei provinciei sale și dorea ca aceasta să fie cunoscută de către semenii săi. Sursele sale documentare se găseau în lucrările de istorie ale lui George Popoviciu și ale unor autori maghiari. Din păcate, menționatul autor nu-și prezintă izvoarele, neavând pretenția că lucrarea sa este una de specialitate, ci una de popularizare a istoriei. Acum, din perspectiva timpului scurs de la publicarea ei, aceasta are un statut de document istoriografic cu o coloratură de psihologie socială. În general, informațiile sale sunt corecte, utile pentru cititorul interesat de cunoașterea

---

¹ Lt. col. Iosif Knezy, *Istoricul Cetății Timișoara. Perla Banatului (cu diferite gravuri și trei hărți)*, Timișoara, 1921, p. 1.

istoriei medievale a orașului Timișoara. Un spațiu apreciabil îl acordă lui Iancu de Hunedoara, „cel mai mare luptător al timpului său care a fost numit comite al Timișoarei și căpitan de Belgrad”². Despre acesta, locotenent-colonelul ține să precizeze : „Aici în Banat și-a început Ion Huniade, cel mai mare erou al creștinătății, cariera sa militară”³. De asemenea insistă asupra legăturilor, în timp, ale lui Iancu de Hunedoara cu Timișoara. În privința Timișoarei vechi, Iosif Knezy menționează că „cetatea de pământ, fiind situată între bălți și mocirle, ca toate cetățile de felul ei, a fost un fel de cetate de apă (Wasserburg)”⁴. Amintește cele mai însemnate evenimente legate de această așezare în timpul stăpânirii ungare, în cel al luptei împotriva turcilor, al ocupării ei de către aceștia și se referă, dând câteva amănunte semnificative, la cucerirea sa de către austrieci, în anul 1716.

2. În anul apariției lucrării lui Knezy (1921), a fost publicat un interesant ghid al așezării de pe Bega, intitulat *Micul Cicerone pentru orașul Timișoara*, redactat de Virgil Molin. Acesta începe cu un capitol intitulat *O scurtă privire asupra orașului Timișoara*. Autorul menționează că „în epoca regilor arpadieni abia se face ici-colea o amintire despre orașul nostru. Abia în vremea regelui angevin Carol Robert începe a-și câștiga oareșcare importanță. Anume acest rege își mută reședința la Timișoara, iar pe locul unde se află astăzi cetatea Huniade

---

² *Ibidem*, p. 12

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

clădește un palat regal și acest oraș îi servește de reședință [lui Carol Robert], de la 1310⁵ până la 1325⁶.

În continuare Virgil Molin evidențiază importanța acestei localități în Evul Mediu, fapt învederat și de interesul altor regi ai Ungariei pentru această cetate, care au folosit-o în timpul organizării unor campanii împotriva inamicilor lor. Astfel, regele Ludovic cel Mare (rege al Ungariei, între 1342-1382, și al Poloniei, între 1370 și 1382), în anul 1368, a poposit cu armata sa în Timișoara, fiind în drum spre Țara Românească, ca să-l supună pe voievodul acesteia, Vladislav I (1364-1377). În anul 1396, aici și-a strâns armata regele Sigismund de Luxemburg (rege al Ungariei între 1387-1437, iar din 1410 și împărat al Germaniei, însă încoronat la Roma abia în 1433), pentru a pleca cu aceasta împotriva turcilor, lupta dându-se la Nicopole. „După această nenorocită bătălie – scrie Virgil Molin – regii Ungariei dădură o deosebită atenție Timișorii, întărind-o cu ziduri și prefăcând-o într-o fortăreață centrală a micilor forturi înaintate pe malurile Dunării, numind de «conți» (comiți – n.n. T.C.) ai Timișoarei pe cei mai destoinici nobili maghiari, din care cauză au avut mereu lupte înverșunate cu capii celor opt districte românești bănățene, care cereau ca această demnitate să fie ocupată de un român⁷”.

---

⁵ Carol Robert și-a stabilit reședința regală la Timișoara, după ce și-a construit aici cetatea și castelul, acestea fiind terminate, în 1315.

⁶ **Virgil Molin**, *Micul Cicerone pentru orașul Timișoara*, Timișoara, 1921, p. 1.

⁷ *Ibidem*, p. 1-2.

(Se vede că Molin nu cunoștea bine realitatea istorică a Banatului din Evul Mediu, atribuindu-le „capilor celor opt districte românești” privilegiate acte pe care nu aveau cum să le facă, dat fiind reglementările existente în administrația Regatului Ungar). În continuare, Virgil Molin mai amintește următoarele momente din istoria Timișoarei: „cu începere din anul 1456, când Ioan de Hunedoara a fost «conte de Timiș» și comite suprem (prefect) al orașului Timișoara”⁸, el a acordat o mare atenție fortificației și castelului de aici; a întărit cetatea și a reconstruit castelul. În timpul lui Huniade, Timișoara era „centrul de adunare al trupelor ce erau duse contra turcilor”.⁹ Apoi, în acest oraș „s-a pus la cale alegerea lui Matia ca rege al Ungariei”¹⁰. Tot aici a trăit un timp îndelungat „viteazul Pavel Chinezul, român originar din Banat, învingătorul turcilor pe «Câmpia Pâinii»”¹¹. În anul 1514, „cetatea a fost asediată de țărani răsculați, în majoritate români, cu Gheorghe Doja în frunte, numit «Regele țăranilor»”¹². După biruința armatei otomane de la «Mohaciu» (Mohács) din 29 august 1526, „atât Banatul cât și orașul Timișoara fură deschise invaziunilor turcești”.¹³ Sunt amintite asedierile Timișoarei de către turci din anii 1551 și 1552 și cucerirea acesteia de către armata otomană, condusă de Ahmed pașa, care a fost

---

⁸ *Ibidem*, p. 2.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 3.

nevoită să înfrângă rezistența îndârjită a apărătorilor cetății, în frunte cu viteazul Ștefan Losonczy. „Domnia de 164 ani (1552-1716) a turcilor la Timișoara constituie cea mai tristă pagină din istoria orașului”¹⁴ – scrie Virgil Molin. Apoi, în mare grabă, trece la „eliberarea acesteia de sub jugul turcesc”¹⁵, întâmplată în anul 1716, cetatea fiind atunci cucerită de armata imperială austriacă.

3. O cunoscută personalitate a vieții politice a românilor din Banat, din ultima parte a secolului al XIX-lea și din primele trei decenii ale secolului XX – îl numim pe Emanuil Ungurianu¹⁶ – și-a legat numele și de o

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 5.

¹⁵ *Ibidem*, p. 6.

¹⁶ S-a născut în 23 decembrie/1 ianuarie 1846, în Satchinez, județul Timiș. A absolvit cursurile liceale la Timișoara, în anul 1868 și cele superioare – dreptul – la Budapesta, în 1872. Cu începere din anul 1874, a practicat avocatura în Timișoara; în perioada 1885-1896 a fost director al Băncii „Timișana” din Timișoara. Tot în metropola Banatului, în perioada 1885-1897, a condus Alunneul Românesc. A fost membru fondator al unor societăți culturale românești, director al Despărțământului Timișoara al Astei, unul din fondatorii muzeului din Sibiu al acestei instituții, precum și al ziarului „Dreptatea” din Timișoara. A depus mari eforturi pentru înființarea unei Academii Comerciale la Timișoara. După înfăptuirea Marii Uniri, a întemeiat în Banat aproximativ 100 de filiale ale Casei de Educație Națională, contribuind astfel la propășirea culturală a acestei provincii. Pentru a putea sprijini financiar instituțiile de cultură românești, a întemeiat Fundația „Emanuil Ungurianu” care avea un fond de 500.000 de coroane de aur. Ca membru al Partidului Național Român, Ungurianu s-a afirmat în lupta pentru emanciparea națională a neamului său din Monarhia Austro-Ungară și în lupta pentru realizarea statului unitar național român. A decedat în 28 martie 1929. În afară de numeroasele articole apărute în presa

lucrare referitoare la istoria Timișoarei¹⁷. El menționează lucrările pe care le-a consultat. Le reproducem așa cum le-a consemnat autorul: 1. *Enciclopedia română* de dr. Cornel Diaconovici; 2. *Istoria românilor* de Xenopol; 3. *Istoria românilor sub Mihai Viteazu* de Nicolae Bălcescu; 4. *Scrierile* lui Dimitre Onciu; 5. *Monografia orașului Timișoara* (în limba maghiară)¹⁸ de dr. Ștefan Berkeszi; 6. *Istoria Banatului* (în limba germană) de Griselini; 7. *Istoria Banatului* (în limba germană) de Leonard Böhm; 8. *Monografia orașului Timișoara* (în limba germană) de I. Preyer; 9. *Istoria comitatului Timișului și a orașului Timișoara*, scrisă de mai mulți istorici la comanda guvernului unghuresc (în limba maghiară); 10. Anton Bodor: *Timișoara și Ungaria de Sud* (în limba maghiară); 11. Szentkláray: *Una sută de ani din istoria Ungariei de Sud* (în limba maghiară). Am notat aceste titluri de lucrări și pentru a releva care era orizontul documentar și bibliografic al unui intelectual timișorean, prin deceniul III al secolului XX, referitor la istoria Banatului în general, și la cea a Timișoarei, în special.

Potrivit informațiilor din izvoarele istorice menționate, Ungurianu se referă la populațiile migratoare care

---

vremii sale, a publicat, în volum, lucrările *Sfaturi bune*, Biblioteca „Astra”, Sibiu, 1904; *Istoria activității politice a poporului român din Ungaria și Ardeal*, Timișoara, 1925; *Istoria Timișoarei*, Timișoara, 1925.

¹⁷ **Emanuil Ungurianu**, *Istoria Timișoarei*, Timișoara, 1925.

¹⁸ Precizarea – în paranteză – a limbii în care au fost scrise lucrările ne aparține (n.n. T.C.).

au trecut prin Banat, apoi la venirea ungarilor în Panonia și la contactul acestora cu ducatul lui Glad. El precizează că „la anul 896, când au venit ungurii de către râul Don peste Galiția, poporul român locuia în întreg Banatul sub ducele lui Glad, cu reședința în Zambara¹⁹; la venirea ungarilor, Glad face pact cu beliducii unguri Kund (sic) și Kadosa²⁰, trimiși de Arpad, ducele ungarilor, ca să cucerească Banatul; în sensul acestui pact, Glad recunoaște suveranitatea voievodului ungarilor, rămase cu poporul român în posesia Banatului și această stare durează peste una sută de ani, până când un descendent a lui Glad cu numele Aiton²¹, cam pe la 1010²², voind a se scutura de suveranitatea regelui Ungariei și a se pune sub scutul împăratului bizantin, a fost bătut de Cianad, un beliduce al lui Ștefan primul rege al Ungariei; iar Bănanatul a fost alăturat la Ungaria; poporul român a rămas mai

---

¹⁹ Așezare încă neidentificată, cu certitudine; o seamă de istorici susțin că aceasta a existat pe vatra Timișoarei. În nici un caz *Zambara* nu a fost reședința ducatului lui Glad, cum scrie Ungurianu. De altfel academicianul Ioan-Aurel Pop afirmă că: „Nu credem să fi existat neapărat o singură cetate de reședință a ducelui, dar dacă totuși a existat o asemenea fortificație principală, considerăm că ea se află în sudul sau sud-estul zonei (*Keve, Urscia*) unde pare să fi fost nucleul de rezistență al ducatului” (**Ioan-Aurel Pop**, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2003, p. 156).

²⁰ *Cadusa*, care împreună cu fratele său *Zuardu* și cu *Boyta* erau capii armatei ducelui ungar Arpad.

²¹ Ahtum, Ohtum.

²² **Ioan-Aurel Pop**, în *op.cit.*, p. 168, consideră că înfrângerea lui Ahtum a fost „probabil în 1028”.

departe în Bănat cu organizația sa în mici districte după vechiul lor drept – cu *jus consuetudinarium valachium* – cu care districte s-au născut așa-numite chinezate românești²³.

Autorul continuă, combătând tezele tendențioase ale istoriografiei străine care susțineau că, la venirea ungurilor, Banatul n-a fost locuit de români: „Deci nu e adevărat și e lipsită de orice bază reală afirmarea unor istorici germani și unguri din timpuri mai noi – scrie Ungurianu – cum că poporul român din Ardeal, Bănat și fosta Ungarie s-ar fi strecurat în secolul al XIII-lea și al XIV-lea ca păstori de vite din Balcani și că n-ar fi popor indigen din Dacia Traiană²⁴. El aduce drept argument faptul că Priscus Panites, ambasador al Constantinopolului, în anul 448, la curtea lui Atila, „așezată între Seghedin și Kurfegyhaza, a auzit vorbindu-se limba ausonică ce era atunci limba română²⁵; apoi „cronicele vechi ungurești adevărate că, în timpul când au venit ungurii în Ungaria, Dacia Traiană era locuită de popor românesc²⁶. Același lucru – continuă Ungurianu – îl dovedește și scrisoarea papei Grigore al IX-lea (1227-1241), adresată, în anul 1243, regelui Ungariei, Bela al IV-lea (1235-1270). În această scrisoare suveranul pontif îi atrage atenția regelui maghiar asupra schismaticilor (care erau români) „din părțile Vadurilor Dunării”. Documentul „adeverește

---

²³ **Emanuil Ungurianu**, *op. cit.*, p. 5-6.

²⁴ *Ibidem*, p. 5.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*; este vorba de *Gesta Hungarorum* a lui **Anonymus** și de *Legenda Sancti Gerardi*.

– scrie Ungurianu – că poporul român din Dacia Traiană avea organizate, în acel timp, și episcopii ortodoxe române, pe care scrisoarea le numește schismatice și cerea de la regele Bela al IV-lea distrugerea lor, pentru ca să nu stea în calea răspândirii catolicismului²⁷. De fapt, documentul în cauză, îndelung comentat de istoricii români, se referă la „valahii” din „episcopatul cumanilor”, adică dintr-o regiune vastă, greu de definit astăzi, dar situată probabil cu prioritate nu în zona vadurilor Dunării, ci în regiunea extracarpatică, de la râul Olt, trecând prin partea de curbură, până spre viitoarea Bucovină.

Se pare că Ungurianu este cel dintâi intelectual român care atrage atenția asupra primei atestări documentare a Timișoarei. „De la încorporarea Banatului la Ungaria, cam pe la 1010²⁸, până la anul 1203, istoria și cronicile ungurești nu vorbesc nimic despre Banat, nici despre orașul Zambara²⁹. În anul 1203, Emeric (Imre), regele Ungariei (1096-1204), a donat unei mănăstiri catolice

---

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ El consideră că în acest an a fost învins Ahtum de armata ducelui Arpad (fapt întâmplat cam pe la 1028). Dar, în acea perioadă, nu a avut loc „încorporarea Banatului la Ungaria”, acest proces istoric, desfășurându-se mai târziu, într-un răstimp îndelungat.

²⁹ **Emanuil Ungurianu**, *op.cit.*, p. 7. În privința identificării Timișoarei cu așezarea *Zambara* (sau *Zurobara*), în lucrarea *Timișoara 700. Pagini din trecut și de azi*, Timișoara, 1969, p. 33, se arată că: „Până în prezent nu au fost semnalate urme de edificii, inscripții sau monumente romane pe baza cărora să se poată localiza în mod neîndoielnic antica Zurobara, localitate care apare pe harta geografului Claudius Ptolomaos din Alexandria (cca 150 e.n.) și presupusă a fi vorba de Timișoara de astăzi”.

din apropierea Timișoarei o moșie (cam pe unde se găsește astăzi localitatea Becicherecul Mic). În actul de donație, pentru a fi fixat mai bine locul moșiei în cauză, se precizează: „obvine prima dată Castrum Temesiensis – Temesvár, Fastung Temesvar, cetatea Timișului – *fuctuor aratra a castro temesiense*”³⁰. Apoi Ungurianu adaugă că după 10 ani iarăși apare pomenită localitatea aceasta. Anume, în 1213, regele Ungariei, Andrei al II-lea (1205-1235) a donat o moșie – situată cam pe unde există azi Ciacova – unei familii de unguri (cu numele Csáki). Și de data aceasta, ni se spune, pentru a fixa mai clar locul moșiei, că „în acest document obvine numele Temesvár”³¹. În fine, Ungurianu menționează că „se mai amintește numele Temesvár la anul 1278”³², când în această localitate a stat câteva zile regele Ladislau al IV-lea (1272-1290).

O primă dezvoltare notorie a cunoscut Timișoara în timpul regelui Carol Robert de Anjou (1308-1342), care, pentru o vreme, și-a mutat reședința aici. După prezentarea acestei situații, Ungurianu face o succintă trecere în revistă a faptelor de vitejie ale lui Iancu de Hunedoara și ale lui Pavel Chinezul. În privința acestuia din urmă, Ungurianu precizează că Matia Corvin (1458-1490) a numit „la anul 1475, comite al întregului Banat și prefect al orașului Timișoara pe un boier român cu numele Paulus de Kenyes; scrierile românești îl numesc Paul

---

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem*, p. 11.

Kinezu, ungurii Kinézsi, Pál Paulus de Kenyes, corect românește tradus Paul Chinezeanu; în districtul Timișului, plasa Vinga este un sat numit Satchinez, acest sat obvine pe o hartă geografică din anul 1460 cu numele de Kenéz, verosimil că predicatul (sic) și numele Paul Chinezu derivă de la acest sat³³. Alte aspecte ale Evului Mediu al Timișoarei nu se găsesc în modesta lucrare a lui Emanuil Ungurianu.

---

³³ *Ibidem.* În lucrarea lui **Ioan Hațegan**, *Originea lui Pavel Chinezu. O problemă controversată a istoriografiei sud-estului european*, publicată în „Studii de istorie a Banatului”, XII, Timișoara, 1986, se arată că, în privința locului unde s-a născut acesta, au rămas încă în discuție trei sate bănățene: Kenez (Satchinez de azi, județul Timiș), Kenez de lângă Hodoș-Lugoj și Kenez de lângă Igrăș-Nădlac. „Care anume dintre aceste localități a fost locul natal al lui Pavel Chinezu – scrie Ioan Hațegan – este greu de spus în stadiul actual de cercetare” (p. 51).

IOAN LOTREANU

**Monografia
Banatului**

VOL. I.

Situația geografică
Locuitorii – Comunele

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE "ȚARA" TIMIȘOARA

*Coperta volumului **Monografia
Banatului** de Ioan Lotreanu*

V. MONOGRAFIA BANATULUI DE IOAN LOTREANU

O densă micromonografie istorică a Timișoarei se găsește în lucrarea lui Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol. I, *Situația geografică. Locuitorii – Comunele*, Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935, p. 403-420. Sinteza aceasta a trecutului Timișoarei este cea dintâi prezentare complexă a istoriei acestei localități din istoriografia românească. Firul cronologic al evenimentelor care constituie istoria acestui oraș a fost trasat în mod corect de către Lotreanu, așa explicându-se și faptul că istoricii ulteriori ai Timișoarei îl vor folosi în mod copios, pornind aproape toți de la acest demers. Rămâne însă de neînțeles de ce unii nu-l pomenesc, nu-l citează, între aceștia fiind și temeinicul istoric Nicolae Ilieșiu, autorul lucrării *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943, pe care o vom prezenta mai încolo. Și Lotreanu era convins că Timișoara se află pe vatra vechii așezări romane «Zambara», consemnată, prin secolul II d. Hr., de Ptolemeu. După ce își imaginează cam cum va fi arătat cetatea la începutul epocii arpadienilor, Lotreanu menționează că există date mai clare despre aceasta din timpul domniei lui Bela al III-lea (1172-1196), când comite suprem al Timișoarei era un anumit Pancrațiu

(1172-1175). În anul 1278, regele Ladislau al IV-lea (1272-1290) și-a ales Timișoara ca loc al adunării și organizării armatei sale, de față fiind și Grigore, episcop de Cenad. Pe la sfârșitul secolului al XIII-lea, regele Ungariei ar fi donat Timișoara lui Parabuch, răsplătindu-l, astfel, pentru serviciile aduse.

Faptul că, după Ladislau al IV-lea (ulterior anului 1290), mulți ani la rând, nici un rege nu a mai mers la Timișoara s-ar explica – potrivit lui Lotreanu – prin aceea că, la vremea respectivă, cetatea de aici era într-o stare nepotrivită pentru o primire regală. Înainte de jumătatea secolului al XV-lea, nu avem atestări documentare cum că „ar fi existat un «civitas urbs» sau «municipium Temesiensis», Timișoara numindu-se tot castru, având în frunte un castelan”¹. Regele Carol Robert a venit în Timișoara în anul 1307, având scopul de a verifica starea cetății de aici, pentru a începe lucrările de refacere a acesteia. Apoi a contactat meșteri italieni „de pe malurile Adriaticei, care erau zidari foarte pricepuți, ceea ce trădează și modelul zidirii, iar pe de altă parte, se știe că, în acel timp, măeștri pentru asemenea lucrări nu erau în locurile noastre”². Probabil că aceștia au început lucrările de construcție în anul 1307. Lucrarea a fost de durată, întinzându-se vreo opt ani, perioadă în care regele Carol Robert a fost de câteva ori la Timișoara, urmărind modul

---

¹ **Ioan Lotreanu**, *Monografia Banatului*, vol I, *Situația geografică. Locuitorii-Comunele*, Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935, p. 404.

² *Ibidem*.

cum evolua construcția, mai cu seamă faza acesteia din anii 1313-1315. Se susține că palatul lui Carol Robert a fost construit pe locul unde, peste un secol și jumătate, Iancu de Hunedoara și-a înălțat castelul, acesta având dimensiuni mai mari. La 1 mai 1315, Carol Robert și-a mutat reședința la Timișoara, în palatul regal, stabilindu-se aici până în anul 1323 (după alți istorici, până în 1325), când și-a schimbat reședința alegând Visegradul.

Din Timișoara a plecat, în anul 1330, cu armata sa, împotriva lui Basarab I (circa 1310-1352), voievodul Țării Românești. După ce a cucerit cetatea Sebeșului, ajungând în Țara Românească, a fost înfrânt de oastea lui Basarab, în locul numit generic Posada (9-12 noiembrie 1330), de unde – trecând prin primejdie de moarte – s-a întors la Timișoara, cu un mic grup de oșteni, care mai rămăseseră din armata sa. După mutarea lui Carol Robert la Visegrad, castelul din Timișoara a devenit reședința prefectului (comitelui) Timișoarei, Cenadului și Cuvinului, până în anul 1441 când a ajuns în posesia lui Iancu de Hunedoara, pe atunci ban de Severin, numit comite al ținuturilor Timișoarei, Cenadului și Cuvinului. „De atunci, acest colț de țară se numește Banat”³, considera Ioan Lotreanu. El este de părere că „cea mai însemnată epoca a Timișoarei a fost domnia Corvineștilor. Ioan Huniade, deodată cu numirea sa de ban al Timișoarei, a devenit și comandantul oștirilor contra turcilor. El întărește sistematic cetatea și castelul și tot el aduce la Timișoara, la 1450, pe Ioan de Cafa, episcop al românilor”⁴.

---

³ *Ibidem*, p. 405.

⁴ *Ibidem*, p. 407.

În continuare, Lotreanu trece în revistă vizitele unor regi ai Ungariei la Timișoara, legăturile nemijlocite ale acestora cu acest oraș. Astfel regele Sigismund de Luxemburg a fost, prima dată la Timișoara, în septembrie 1389. În timp ce el cu armata sa luptau împotriva sârbilor, soția sa „a petrecut” (a trăit – n.n.T.C.) în societatea damelor din înalta societate. Ea a locuit în Timișoara timp de vreo doi ani, faptul acesta explicându-se, după Lotreanu, prin condițiile speciale pe care i le putea oferi Timișoara. În luna noiembrie 1456, Ladislau al V-lea Postumul (rege al Ungariei între 1444-1457, însă, până în 1453, fiind minor, a domnit sub tutelă. Din 1446 și până în 1453, guvernarea Ungariei a fost asigurată de Iancu de Hunedoara, în calitate de regent sau guvernator general, funcție în care a fost ales de către Dieta Ungariei, întrunită la Rákos, lângă Buda, la 5 iunie 1446.), însoțit de mai mulți demnitari, venind de la Belgrad (Nándorfehér), a poposit la Timișoara, în castelul cetății, unde a fost primit de văduva lui Iancu de Hunedoara și de fiul său Matia – pe atunci în vârstă de 13 ani – rămânând oaspeții acestora până spre sfârșitul lunii.

Timișoara figurează, prima dată, ca oraș (*civitas Themesiensis*) în diplomele din 1474, titulatura aceasta însemnând că „proprietatea și libertatea personală a locuitorilor era asigurată în mod deosebit prin legi speciale”⁵. Cetatea a fost în proprietatea familiei Corvineștilor până în anul 1490. Din anul 1492, aceasta intră în stăpânirea lui Pavel Chinezul, comitele Timișoarei. În acest an,

---

⁵ *Ibidem.*

regele Vladislav al II-lea (1490-1516) a efectuat întări-turi la cetate, apoi în 1494, s-a reîntors în Timișoara și a stat aici timp de cinci zile, făcând anumite planuri, împreună cu Pavel Chinezul, privind organizarea luptei împotriva turcilor. Lotreanu consideră că cetatea Huniazilor și castelul acesteia au revenit în posesiunea coroanei, dar niciodată nu a mai fost reședință regală, ci a fost folosită ca locuință de comiții de Timiș, din 1490 până la 1552, anul în care a fost ocupată de turci⁶.

Unul din cele mai însemnate momente din istoria Timișoarei a fost cel legat de războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja, din anul 1514. Armata acestuia a fost înfrântă sub zidurile Timișoarei, iar el a fost omorât prin cumplita osândă a arderii pe un „tron” de fier înroșit. „De aci, de la o fereastră, dinspre cartierul Iosefin al palatului – scrie Lotreanu – au privit prefectul Ștefan Bathory și regele de mai târziu Ioan Zopalyai, voievod al Ardealului, ducerea la locul de osândă și arderea pe rug a conducătorului revoluționar Gheorghe Doza”⁷. Reîntorcându-se la legătura unor regi cu Timișoara, Ioan Lotreanu menționează că Matia Corvin a fost aici în luna noiembrie a anului 1458, să-și viziteze mama, cu care a stat două săptămâni.

În 1494 a fost la Timișoara regele Vladislav al II-lea ca, împreună cu Pavel Chinezul, să hotărască în privința organizării luptelor împotriva turcilor. Dar, chiar în acel an, în 24 noiembrie, Pavel Chinezul a murit de apoplexie.

---

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p.408.

După el a fost numit comite al Timișoarei Iosif de Szomu, „care a murit de ciumă, între anii 1509-1511”⁸. În 1528, din Timișoara a pornit răscoala sârbilor, „îndârjiți de Ioan Csernovits și de oamenii regelui Ferdinand I (de Habsburg – n.n.T.C.) care a fost rivalul regelui Ioan Szapolyai, care în acest timp au fost aleși doi regi. Răsculații, însă au fost completamente nimiciți”⁹. În luna august 1551 a fost numit comite al Timișoarei Stefan Losonczy, care avea o bună pregătire în tactica militară a vremii, ceea ce era imperios necesar, pe atunci, pentru un conducător al acestui oraș, care era primejduit de un iminent atac din partea turcilor. Losonczy avea la dispoziție 300 călăreți ai cetății Timișoara, 300 soldați ai lui Serédi, o trupă de oșteni ai lui Gavril Berényi și Nicolae Báthory, precum și 400 spanioli și cam tot atâția panduri germani ai generalului Aldana¹⁰. La ordinul sultanului, beglerbegul (gubernatorul) Rumeliei, Mehmed Sököllu (Socolovici) a pregătit o puternică armată cu care a ocupat Banatul, ajungând, la mijlocul lunii octombrie a anului 1551 la Timișoara. Luptele între asediatori și apărătorii cetății, au durat zece zile, până în 25 octombrie, când

---

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ După cercetările mai noi, garnizoana cetății Timișoara „număra 2020 călăreți (300 sub comanda lui Losonczy, 300 sub Seredy, 200 sub Alfonso Perez, 120 sub Nicolae Báthory, 100 sub Gabriel Pereny și 1000 călăreți sârbi) și 1550 pedestrași (400 spanioli și 450 mercenari sub Aldana, 600 spanioli sub Castelluvio și Villandrando și 100 haiduci). În total erau 3570 apărători” (**Ioan Hațegan**, *Banatul în fața cuceririi otomane 1551-1552. Repere cronologice*, în „Patrimonium Banaticum”, IV, Timișoara, 2005, p. 156.

otomanii și-au dezafectat pozițiile și au început retragerea spre Becej¹¹. În 24 iunie 1552, Kasám, beiful de Becicherec a ajuns cu 1500 de călăreți în fața Timișoarei. Din cetate au ieșit la atac 400 de călăreți cu Alfonso Perez și Nicolae voievodul și 100 de pedestrași spanioli. În luptă au fost uciși 20 de turci. A doua zi, Ștefan Losonczy a închis cetatea și a luat toate măsurile pentru apărare în fața asediatorilor. În 26 iunie la Timișoara a ajuns artileria otomană de asediu. După trei zile, în 28 iunie, în tabăra otomană a sosit Ahmed pașa cu întregul dispozitiv militar otoman. La asediu mai luau parte trupele din Rumelia conduse de Mehmed Sököllu și cele anatoliene conduse de Hasan pașa. Asediatorii erau cu mult mai numeroși decât apărătorii¹² din cetate și erau foarte bine dotați cu armament. Până în 25 iulie, au loc numeroase lupte, forțele apărătorilor se împuținează mult, ei se retrag în ultima

---

¹¹ Cronicarul otoman Ibrahim Pecevi descrie astfel situația de atunci, de la Timișoara: „De la Lipova s-a mers spre Timișoara și vitejii, intrând în meterezuri, au depus eforturi pentru cucerirea ei. Dar, schimbându-se vremea și sosind frigul, iar ploile neconținând, șanțurile meterezelor și găurile lor ca de șobolani s-au umplut de apă și de aceea ostașii nu au putut rezista. Cucerirea ei urmând să se facă la vremea ei, s-a socotit mai nimerit să se renunțe”. (**Mihail Guboglu**, *Cronici turcești privitoare la Țările Române. Extrase*, vol. I, București, 1966, p. 483).

¹² Dintr-o scrisoare a lui Castaldo către Maximilian aflăm efectivele garnizoanei care apăra Timișoara: 1000 călăreți-militari, 200 haiduci, 300 cehi, 250 spanioli, 150 germani, 17 tunuri. (Mai aveau 12.000 florini, bani gheață). Potrivit altor surse, în cetate erau 760 husari, 250 germani, 100 englezi comandați de Castelluvio, 100 caransebeșeni, 250 oșteni ai orașului” (**Ioan Hațegan**, *op.cit.*, p. 165).

fortăreață, nemaiavând nici alimente și nici muniție. Cetățenii Timișoarei solicitau insistent predarea cetății. Fără să arate sursa documentară, Lotreanu menționează că și „din cauza răscoalei mercenarilor spanioli din cetate, Losonczy fu silit să înceapă tratative de pace și, în acest scop, a trimis la Pașă doi ofițeri cu propunerea și condițiile de pace”¹³. În privința spaniolilor conduși de Castelluvio se știe altceva, anume că s-au afirmat în lupte crâncene, din 29 iulie și din 6 iulie (când a fost respins de către ei un puternic atac otoman, atunci fiind rănit și viteazul comandant Mendoza)¹⁴. Potrivit acordului de capitulare cu otomanii, garnizoana cetății trebuia să iasă liberă prin poarta Praiko. Dar în timp ce aceasta ieșea din cetate, otomanii au provocat incidente, pentru a se ajunge la un măcel, în care Ștefan Locsonczy a fost grav rănit. Acesta a ajuns viu în mâinile turcilor, care, însă, i-au tăiat capul. Pielea jupuită de pe cap i-au umplut-o cu paie și au trimis-o sultanului, împreună cu alte semne ale victoriei asupra creștinilor.

De atunci, până în anul 1716, Timișoara a fost ocupată de turci. Lotreanu susține că „religia creștină ca atare nu a fost persecutată de turci, ei luaseră numai bisericile. După 60 de ani de la ocuparea orașului de către turci, aici se afla o episcopie greco-ort. sârbească. La 1608 episcop fiind Neophitus. La 1716, când Timișoara fusese luată de la turci, de către Eugen de Savoya, episcopul sârbesc de atunci *Vladislavlyevici Ioanițiu* i-a făcut mari servicii acestuia (spionaj, oferindu-le austriecilor date despre

---

¹³ **Ioan Lotreanu**, *op.cit.*, p. 410.

¹⁴ **Ioan Hațegan**, *op.cit.*, p. 165.

armata otomană din cetate – n.n.T.C.). Fiind surprins de turci, aceștia l-au osândit la închisoare. Pentru meritele sale, Curtea de la Viena, în 1722, l-a întărit în scaunul episcopesc din Timișoara¹⁵. Lotreanu consideră că, sub turci, românii din Timișoara au avut mult de suferit. Au fost evacuați din cetate, aceasta fiind destinată numai musulmanilor. Alte izvoare documentare susțin că românii au rămas în cetate în timpul ocupației turcești. Conștient pe prezența lor masivă în zonă, în timpul asediului Timișoarei de către austrieci, românii ar fi aruncat cu săgețile bilețele scrise în limba română, pentru a-i provoca la răscoală antiotomană pe conașionalii lor. Din cauza năpăstuirilor turcești – arată Lotreanu – românii se răscoală (în 1594) și, sub conducerea „vlădicului Teodor, a lui Ioan din Lugoj și a unui Iancu, ocupă mai multe fortărețe din Banat și bat pe turci și de 3-4 ori chiar și pe pașa din Timișoara”¹⁶. Nevrând să îndure „urgia otomană”¹⁷, „mulți români – scrie Lotreanu – s-au înrolat în armata lui Mihai Viteazul, crezând că așa vor scăpa de sub jugul turcesc”¹⁸. Autorul consideră că Sigismund Báthory (principe al Transilvaniei între 1581-1587; 1596-1599; 1601; 1601-1602), tot cu ajutorul românilor, a ținut Timișoara sub asediu timp de două luni în 1596,

---

¹⁵ **Ioan Lotreanu**, *op.cit.*, p. 411.

¹⁶ *Ibidem*. Despre răscoala aceasta din 1594, avem informații în **Ion Stoia-Udrea**, *Cine s-a răsculat la 1594 în Banat*, în *Marginalie la istoria bănățeană*, Editura Institutului Cultural de Vest, Timișoara, 1940, p. 57-68.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

însă garnizoana turcească din cetate nu a putut fi învinsă, fiindcă a fost ajutată de o armată de 20.000 de tătari. În anul 1602, după Lotreanu, tot românii au fost oștenii lui Ștefan Bocskay (1605-1606), care l-au înfrânt, lângă cetatea Făgetului, pe pașa din Timișoara. A doua încercare a cuceririi Timișoarei de la turci (în primii 45 de ani de stăpânire otomană) a fost în anul 1596, când principele Transilvaniei, Sigismund Báthory a trimis pe cancelarul său, nobilul român, Ștefan Iosika, cu 25.000 de oșteni, să ocupe Timișoara, dar din cauza marilor ploi din acea toamnă, armata respectivă a trebuit să renunțe la război.

Abia peste un secol, în anii 1695-1696, armata austriacă reușește să elibereze o mare parte din Banat de sub stăpânirea otomană. Datorită unor măsuri diplomatice Timișoara a rămas, pe atunci, sub turci. Aceeași situație de oraș ocupat de turci i se rezervă și prin tratativele de pace de la Karlowitz, din 1699. Situația s-a schimbat abia în anul 1716, când s-a declanșat războiul între Imperiul Austriac și Imperiul Otoman. Atunci, în acea împrejurare, în 26 august 1716, o armată imperială, condusă de prințul Eugeniu de Savoia asediază Timișoara, „o împresură din toate părțile, zădărniciind turcilor orice posibilitate de a o putea aproviziona”¹⁹. Apoi, cu începere din 29 septembrie, a început o bombardare continuă a Timișoarei, care a durat 40 de zile. Refuzând să se predea, otomanii au rezistat cu îndârjire până la 12 octombrie, când trupele imperiale au pătruns în oraș și de acolo au continuat să bombardeze cetatea. Atunci a urmat capitularea, iar în

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 412.

ziua următoare, în 13 octombrie, s-a semnat un tratat de pace între părțile beligerante, potrivit căruia turcii aveau ieșire liberă din cetate și din oraș, austriecii asigurându-le securitatea pe drumul până la Belgrad. Populația din oraș – români, sârbi, armeni, evrei – putea să opteze pentru rămânerea în Timișoara sau pentru plecarea de aici.

În ziua de 18 octombrie 1716, prințul Eugeniu de Savoia, în fruntea trupelor sale, și-a făcut intrarea triumfală în cetatea Timișoara, luând-o în stăpânirea sa, împrejurare fericită în care și-a serbat totodată și cea de a 43-a aniversare a nașterii sale. Eugeniu de Savoia a încredințat paza și administrația Timișoarei generalului Mercy Claudiu Florimund. Împăratul Carol al VI-lea al Austriei (1711-1740) a immortalizat momentul cuceririi Timișoarei, prin emiterea, în 1716, a unei monede comemorative. „Probabil tot în anul 1716 s-a făcut și sigiliul oficial al Timișoarei – scrie Lotreanu – care s-a găsit imprimat pe un act de succesiune din anul 1734, cu inscripția *Sigilum Regie Civitatis Temesvariensis 1716*²⁰.

Prințul Eugeniu de Savoia l-a numit comandant al cetății Timișoara pe generalul Walles Francis Paul. Acesta și Mercy au fost avertizați de Eugeniu de Savoia să nu primească în cetate decât germani de religie romano-catolică, celelalte naționalități urmând să se stabilească în suburbii. În timpul stăpânirii otomane, românii, pe de o parte și sârbii, pe de altă parte, locuiau în câte o suburbie aparte, independente. Primar al suburbiei sârbești era Nicolae Muncia, care împreună cu episcopul

---

²⁰ *Ibidem*, p. 413.

Vladislavlievici, în timpul asediului austriac, s-au strecurat afară din cetate informându-i pe imperiali despre starea dinăuntru. Astfel, pentru sârbii timișoreni s-a creat o situație care i-a avantajat în relațiile cu reprezentanții guvernării austriece.

Spre deosebire de istoricii străini (dar chiar și de unii români) care au idealizat instaurarea stăpânirii austriece în Banat, în sensul că aceasta a fost numai un izvor de binefaceri, Ioan Lotreanu are o opinie mai obiectivă, care va câștiga teren în istoriografia românească din perioada interbelică. Astfel el arată că, în primul rând, Curtea de la Viena avea interesul să exploateze la maximum această provincie, profiturile scontate provenind din munca populației majoritare de aici, care era cea românească. Apoi – ceea ce este și mai grav – imperialii au întreținut un cadru social-politic defavorabil afirmării identității etnice și culturale a românilor, impunându-li-se până în anul 1865 ierarhia sârbească asupra bisericii ortodoxe române, iar din anul 1867 statutul de „supuși” ai Monarhiei Austro-Ungare. Ambele măsuri au generat presiuni grave, menite să conducă la deznaționalizarea românilor. Lotreanu spune că, „pentru români, recucerirea Timișoarei nu însemnase dezrobire, ci începutul unui lung șir de lupte grele, contra tentației de desnaționalizare a lor”²¹.

Ioan Lotreanu a efectuat o temeinică documentare istorică asupra tuturor localităților din Banatul românesc și în monografia sa prezintă cele mai importante date istorice referitoare la acestea. O prioritate evidentă și,

---

²¹ *Ibidem.*

implicit, însemnătate mare au informațiile privind Evul Mediu. Folosește lucrările lui Stefan Berkeszi, Anton Bodor, S. Borovszky, L. Bölm, Fr. Grisellini, St. Iványi, Fr. Milleker, T. Ortway, Fr. Pesty, I. Preyer, E. Szentkláray, J. H. Schwicker, precum și unele studii aparținând autorilor români. Între ei, sunt citați Traian Birăescu (*Banatul sub turci*, Timișoara, 1934), Patriciu Drăgălina (*Istoria Banatului Severin*), C. Diaconovici (*Enciclopedia română*), A. Ghidiu – I. Bălan (*Monografia orașului Caransebeș*), Ioan Lupaș (*Istoria bisericii române din Ardeal*), Petru Maior (*Istoria pentru începutul romanilor în Dacia*), T. Păcățian (*Cartea de aur*, Sibiu, 1904), George Popoviciu (*Istoria românilor bănățeni*), Traian Simu (*Drumuri și cetăți române din Banat*, Lugoj, 1924; *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924), Gr. Tocilescu (*Dacia înainte de romani*, București, 1880), Emanuil Ungurianu (*Originea și trecutul Timișoarei*), Iuliu Vuia (*Districtus valachorum*, Timișoara, 1929), A. D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, 13 volume, Iași, 1896-1912), la care se adaugă, revistele „Analele Banatului” (1928-1931) și „Gemina” (1923).

În afară de Timișoara, cel mai mult spațiu îi acordă în monografie Caransebeșului. Surprinde însă că, în prezentarea informațiilor din Evul Mediu referitoare la această localitate, n-a folosit studiul, recent pe atunci, al lui Ioachim Miloia²², din „Analele Banatului”. Ar fi

---

²² **Ioachim Miloia**, *Căvăranul din Evul Mediu (O rectificare istorică)*, în „Analele Banatului”, nr. 1, fasc. 8, Timișoara, ianuarie-martie 1931.

fost scutit de anumite confuzii, ca acelea că localitatea „se amintește odinioară sub numele de Caran și Sebeș”²³. Miloia demonstrase că era vorba de două așezări diferite, așezate la o distanță de vreo 15 km una de alta, ambele fiind centre de district. Credem că titlul lucrării lui Lotreanu este impropriu, pentru că aceasta nu este o monografie a Banatului, ci un dicționar istoric al localităților de aici. Cu atât mai mare este importanța lucrării, ca instrument de lucru, de documentare sumară asupra fiecărei așezări din acest ținut. În privința primelor atestări istorice ale localităților bănățene și a referirilor la acestea din diferite documente medievale, lucrarea lui Lotreanu a fost multă vreme de utilitate exclusivă, cel puțin în limba română, pentru cercetători în special și pentru locuitorii fiecărei așezări de aici, în general. Aprecierea de mai sus este valabilă până la apariția lucrărilor lui Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I-II (Editura Academiei, București, 1967-1968) și Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, 1973.

Aflăm din preambulul (*În loc de prefață*) la această lucrare că Lotreanu a adunat foarte mult material în vederea elaborării unei ample lucrări de istorie a Banatului, de vreo 10-12 volume. A apărut doar un prim volum și chiar și acesta nu a fost așa cum a vrut autorul, din lipsa sprijinului financiar suficient pentru tipărire. Autorul însuși mărturisește insurmontabilele piedici aflate în calea valorificării editoriale a rezultatelor cercetării sale:

---

²³ Ioan Lotreanu, *op.cit.*, p. 101.

„După o muncă grea, migăloasă, de mai bine ca zece ani, scormonind prin arhive, biblioteci publice și cutreerând acest ținut, în lung și-n lat, mi-a reușit a culege materialul necesar publicării *Monografiei Banatului*, o lucrare ce constă din 10-12 volume, care să reoglindească tot trecutul acestui colț de țară²⁴. Munca depusă mi-a fost răsplătită prin bucuria ce am simțit-o după ce am scormonit tot acest material, cernut și clasat în anumită ordine, cu un cuvânt, gata a fi pus sub tipar, spre a vedea în scurtă vreme, lumina zilei, căci mulți sunt, și chiar dintre bănațeni, care prea puțin își cunosc Banatul. Dar bucuria mea a fost de scurtă durată, căci pe lângă multele piedici puse-n cale la culegerea materialului, acum avem de luptat cu alte greutăți și mai mari: greutăți de ordin bănesc. Căci pe lângă uriașa muncă prestată numai pentru a contribui la descrierea trecutului acestui colț de țară, mi-am epuizat și modestul fond bănesc, creat și alimentat lună de lună, din și mai modestul salariu de funcționar public. Încurajarea prietenilor și promisiunile domnilor care mânuiesc fondurile destinate culturii și propagandei naționale, în sfârșit aceia care administrază banul public m-au făcut a pune sub tipar acest prim volum al lucrării, iar după ce am bătut la toate ușile pentru a se veni în ajutorul acestei lucrări cu acoperirea-mi bare-mi în parte a spezelor de tipar, am rămas înmărmurit când mâinile darnice, după atâtea drumuri făcute, nu mi-au acordat decât suma

---

²⁴ În perioada 1936-1940, în Timișoara a apărut publicația „Colț de Țară”, cotidian la început, mai târziu săptămânal social-literar, editor și redactor responsabil fiind Ioan Lotreanu.

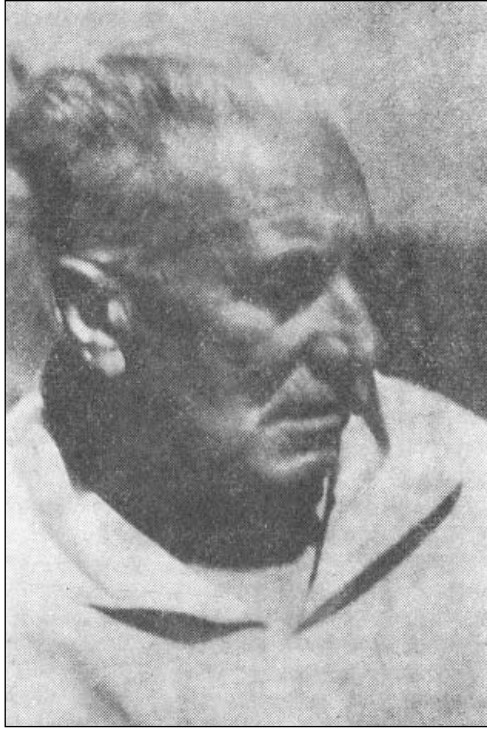
de 10.000 lei (a se citi zece mii lei) când pentru atâtea lucruri fără sau de mică importanță, s-au dat sute de mii din banul public. Și așa cu toate nădejdirile spulberate și numai fiindcă lucrarea era deja pusă sub tipar, a trebuit să reduc din material, să intru în datorii pentru a vedea tipărit baremi acest prim volum al monografiei. Din această pricină, lucrarea se prezintă în slabe condițiuni și mai ales tehnice. Dacă însă va fi apreciată la justa ei valoare și primită cu o bucurie asemănătoare celei ce am simțit-o eu acum vrea 10-12 ani când m-am apucat de ea, toate aceste greșeli și lipsuri nu se vor mai observa în eventuala a II-a ediție a acestui volum²⁵.

Nu a mai apărut a doua ediție și nici o altă lucrare istoriografică semnată de Lotreanu. Nu se mai știe nimic nici de „celelalte volume care (cum mărturisea Lotreanu prin 1935) zac în manuscris”²⁶.

---

²⁵ **Ioan Lotreanu**, *În loc de prefață la Monografia Banatului*, vol. I, Timișoara, 1935, p. V-VI.

²⁶ *Ibidem*, p. VI.

Ion Stoia-Udrea

VI. GHIDUL BANATULUI

În anul 1936 a apărut la Timișoara *Ghidul Banatului*, de Emil Grădinaru și Ion Stoia-Udrea, care are și un capitol intitulat *Scurtă privire istorică*, asupra căruia ne vom opri în cele ce urmează. Desigur că acest capitol a fost redactat de Ion Stoia-Udrea, unul din istoricii importanți ai Banatului. Celălalt autor era unul din intelectualii Timișoarei din perioada interbelică, o lungă perioadă de timp fiind funcționar la primărie, mai precis șeful Serviciului Cultural al acesteia. Are și o modestă activitate publicistică și este autorul lucrării *Regele Ferdinand și Banatul*, Timișoara, 1930.

Întrucât informațiile privind istoria Evului Mediu al Banatului, cuprinse în acest ghid, apar mai bine rânduite în studiul lui Ion Stoia-Udrea *Banatul în prima jumătate a mileniului nostru*, publicat în *Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie*, Timișoara, 1943 și analizat în lucrare, aici facem doar un succint rezumat al amintitului capitol *Scurtă privire istorică*. În cadrul acestuia, perioada lui Glad și Ahtum este prezentată în treacăt și confuz. Apoi se amintește de maghiarizarea nobilimii românești, pe când „cnezii se păstrează încă români. Dar imediat ce un cneaz este făcut nobil, el intră în rândul unei alte națiuni și

peste câteva generații își pierde cu totul caracterul etnic original”¹. Se subliniază că „singură starea de jos, aceea a muncitorilor de pământ deveniți iobagi își păstrează caracterul etnic tot timpul. Rămâne una și aceeași peste veacuri, sub toți cuceritorii care se succed”². Ideea aceasta, la care Udrea ținea foarte mult, apare de multe ori în studiile și articolele sale publicate în „Vrerea” (seria I, 1932-1937; seria a II-a, 1944-1947). Prezintă apoi câteva aspecte mai semnificative din epoca arpadiană din istoria Ungariei care „au atingere cu Banatul”³. Importantă este secvența în care este prezentată „geografia politică a ținutului dintre Mureș, Tisa și Dunăre”⁴ din epoca respectivă: „Partea apuseană cuprinde comitatele Timișului (cu reședința desigur în cetatea Timișoarei) și al Carașului, având cetățile Sumigul, Horomul și Carașova, supuse mai tot timpul jurisdicției și puterii militare a comitelui timișan. La răsărit avem Banatul Severinului, cuprinzând teritoriul județelor Severin, o parte din Caraș și Mehedinți. Acest Banat al Severinului a fost o organizație politică izvorâtă din necesitățile militare ale Ungariei și teritoriul lui a variat în continuu, după împrejurări. În fruntea acestui ținut stătea un *ban*, care din punct de vedere militar era mai întotdeauna subordonat comitelui timișan, la fel ca districtele valahe”⁵.

---

¹ **Emil Grădinaru, Ion Stoia-Udrea, Ghidul Banatului**, Timișoara, 1936, p. 30.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ *Ibidem*, p. 33.

⁵ *Ibidem.*

Utile erau pentru cititorii de atunci ai ghidului informațiile corecte, generale, despre districtele românești (se aveau în vedere doar cele opt districte privilegiate), evidențiindu-se „autonomia lor (administrativă și juridică – n.n.T.C.) în cadrele statului maghiar”⁶ și caracterul lor „indivizibil” („nici însuși regele nu poate înstrăina pământul ținuturilor lor”⁷). Se insistă pe legăturile lui Carol Robert cu Banatul, pe dezvoltarea cetății Timișoarei și construirea castelului de aici de către acest rege al Ungariei. Datorită împrejurărilor istorice – îndeosebi a primejdiei otomane, ni se spune – Timișoara devine „cheia întregii Ungarii și a întregii Europe creștine”⁸. Prima incursiune a turcilor în Banat a fost în anul 1396, după înfrângerea suferită de armatele creștine la Nicopole.

Un spațiu larg (din secevența *Scurtă privire istorică* a ghidului) este acordat lui Iancu de Hunedoara, insistându-se și pe sprijinul pe care i l-au dat cnezii din Banat în lupta antiotomană. Mai sunt câteva incursiuni în istoria Regatului Ungar, evidențiindu-se îndeosebi acele aspecte care au legătură nemijlocită cu Banatul, pentru a se trece apoi la momentul ocupării unei părți a acestuia de către turci și la reliefaarea câtorva caracteristici ale stăpânirii otomane în această provincie. Banatul, se scrie în ghid, „se împarte în două de acum. Partea apuseană, aceea de sub jurisdicția comitelui timișan, este în stăpânirea turcilor. E transformată în pașalâc și e împărțită în patru

---

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, p. 35.

sangeacuri: ale Timișoarei, Cenadului, Becicherecului și Lipovei. În fruntea pașalâcului stă beglerbegul din Timișoara, iar cetățile Ciacova, Cuvin, Panciova, Vârșeț, Orșova, Mehadia și celelalte sunt puse sub comanda câte unui pașă. Tot în Timișoara își are sediul și *mufti*-ul (capul justiției și conducătorul religios al pașalâcului) precum și *chasinedar*-ul (vistierul provinciei). Partea răsăriteană a provinciei, cuprinzând ținuturile nord-vestice ale fostului Banat al Severinului, deci o bună parte din teritoriile districtelor valahe, formează timp de 100 de ani o organizație politică separată sub denumirea «Banatul Lugoșului și Caransebeșului» al cărui ban era întotdeauna voievodul Ardealului. La 1658 însă și aceste ținuturi intră sub stăpânirea turcească, fiind atașate pașalâcului timișan”⁹.

În continuare, se arată că stăpânirea turcească a adus în Banat mari schimbări în organizarea socială a acestuia. În primul rând aici a dispărut nobilimea (care s-a refugiat în Ungaria sau Transilvania), pentru că, după introducerea administrației otomane în Banat, au fost desființate toate privilegiile vechi de clasă. Toți locuitorii rămași aici sunt pe aceeași treaptă, anume „supuși necredincioși” ai sultanului. Pământul este al padișahului care îl dă cui vrea. Dar într-o perioadă (în jurul anului 1700) s-a ușurat soarta țăranimii, pentru că, în Banat, s-a introdus un sistem de împroprietărire care a contribuit la creșterea bunăstării lucrătorilor pământului, aceasta fiind deasupra celei din părțile ungurești. De aceea, o parte din populația din

---

⁹ *Ibidem*, p.42.

apropierea hotarelor a început să emigreze în Banat. Acestea sunt fapte care apar evidențiate, din ce în ce mai mult în istoriografia românească din Banat, în perioada interbelică, astfel, constituindu-se – și din acest punct de vedere – într-o replică la tezele istoricilor străini care au prezentat stăpânirea otomană de aici numai în latura ei negativă, spre a pune în contrast pozitiv „salvatoarea” și „binefăcătoarea eliberare” austriacă.

Nicolae Ilișiu

VII. TIMIȘOARA. MONOGRAFIE ISTORICĂ DE DR. NICOLAE ILIEȘIU

În anul 1943 a apărut lucrarea *Timișoara. Monografie istorică* de dr. Nicolae Ilieșiu, autor care, ca și Ioan Lotreanu, s-a afirmat în perioada interbelică prin publicarea unor studii istorice¹. În succintul *Cuvânt către cititori*, dr. Nicolae Ilieșiu arată că „monografia de față face parte din cadrul lucrării *Istoria Banatului*, lucrare aproape terminată (...). Dacă volumul I al lucrării are unele lipsuri, lacune, rog cititorul să nu mi se atribuie numai mie ci și vremurilor. Aceste lipsuri și lacune le voi îndrepta în volumul II, care se va ocupa în primul rând

---

¹ În septembrie-decembrie 1939, a avut un serial în ziarul „Dacia”, în care a prezentat date istorice despre Banat, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dintr-o lucrare a lui Fenyés. Se cunoștea interesul lui N. Ilieșiu pentru istorie, atât din activitatea sa publicistică, de mai înainte de la ziarele „Banatul” (1919-1921), „Voința Banatului” (1934), de la săptămânalul politic „Banatul” (1934-1938), și de la „Drapelul Banatului” (1934-1935). Apoi se mai știe că, în anul 1934, a difuzat un chestionar istoric în întreg Banatul; primind răspunsuri din numeroase localități, a desfășurat o neobosită muncă de ordonare a datelor primite și de corelarea acestora cu o bogată bibliografie de profil. Din fericire, mare parte din „caietele” lui Ilieșiu, cu fructificarea rezultatelor acelui chestionar se găsesc la Muzeul Banatului și la Direcția Timiș a Arhivelor Naționale din Timișoara.

de viața economică, financiară, viața socială, comercială, etnografie, statistică, comunicații”. Nu au mai apărut nici istoria Banatului, nici volumul II al acestei lucrări. Aceste neîmpliniri le punem și noi pe seama vremurilor care au urmat după Al Doilea Război Mondial.

În 2003, la împlinirea a 60 de ani de la apariția ediției *princeps* a monografiei istorice a Timișoarei de dr. Nicolae Ilieșiu, a fost publicată ediția a II-a, revăzută și adăugită. S-ar putea înțelege că a fost „revăzută și adăugită” de autor, ceea ce nu este adevărat. S-a găsit un exemplar al monografiei, care a aparținut lui Ilieșiu, acesta având adnotări făcute de autor în anul 1961. Într-o *Addenda* au fost relevate aceste adnotări, la care se fac trimiteri, în textul lucrării.

Partea de istorie medie a lucrării este structurată astfel: **I. Timișoara până la anul 1552** (1. *Timișoara din cele mai vechi timpuri până în secolul XIV*; 2. *Epoca de înflorire. Timișoara capitala Ungariei*; 3. *Timișoara centru de operațiune contra turcilor*; 4. *Timișoara asediată de către Gheorghe Doja*; 5. *Turcii sub zidurile Timișoarei*); **II. Cetatea Timișoarei** (1. *Vechea cetate*; 2. *Cetatea sub Anjouvini*; 3. *În timpul Huniadeștilor*; 4. *În timpul turcilor*; 5. *Sub Carol VI*) și **III. Timișoara sub ocupație turcească** (1. *Organizarea Pașalâcului*; 2. *Încercări de recucerire*; 3. *Condițiile capitulării*; 4. *Șirul Pașalelor din Timișoara*).

Menționăm o parte dintre cele mai importante lucrări cuprinse în bibliografia acestei monografii, spre a circumscrie, pe cât se poate, cadrul documentar al lui

Ilieșiu: Fr. Griselini, *Istoria Banatului Timișan* (traducere de N. Bolocan, Timișoara, 1926); L. Bölm, *Geschichte des Temeser Banats*, Leipzig, 1861; Czimer Károly, *Temesvár megvétele*, Budapeșt, 1893; dr. S. Márki, *Dózsa György és forradalma*, Budapeșt, 1883; Pesty Frigyes, *Krassó varmegye története*, Budapeșt, 1884; Barat Ármin, *Die Königliche Freistadt Temesvár*, Temesvár, 1902; Johann, Preyer, *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Temesvár, 1853; Ortway Tivadar, *Oklevelek Temesvár város történetéhez*, Pozsony, 1896; dr. George Popoviciu, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904; B. Millek, *Délmagyarország régiségleletei*, Temesvár, 1897; Patriciu Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, vol. I-II-III, Caransebeș, 1899, 1900, 1902; Emil Grădinaru și Ion Stoia-Udrea, *Ghidul Banatului*, Timișoara, 1936.

La aceste lucrări se adaugă documente din Arhivele Primăriei Timișoara, arhivele parohiilor din Timișoara, articole din revistele și ziarele apărute în Timișoara.

Și Ilieșiu consideră că „pe locul unde e azi Timișoara, sau în nemijlocita ei apropiere, a fost, în epoca romană, castrul militar *Zambara*, *Zurobara*. Pe tabula Pentingeriană, localitatea e ceva mai spre nord de Timișoara de azi, cam pe unde e comuna Iarmota”². La cele menționate mai sus, într-o altă împrejurare, despre localizarea castrului roman *Zambara* sau *Zurobara* la Timișoara,

---

² **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *Timișoara. Monografie istorică*, Ediția a II-a (*Cuvânt înainte* și îngrijirea ediției – **Petru Ilieșiu**; *Prefață* – **Victor Neumann**; *Addenda* și *Notă asupra ediției* – **Florin Medeleț**), Editura Planetarium, Timișoara, 2003, p. 25.

adaugă că unii istorici nu leagă toponimul respectiv de pe *Tabula Pentingeriana* de Timișoara³. În adnotarea lui Nicolae Ilieșiu din *Addenda*, se precizează că „T. Ortway susține că Zambara, indicată în *Tabula Pentingeriana*, nu e Timișoara și că pe locul unde e azi Timișoara ar fi existat un alt Tibiscum, iar Zambara e *Zenta* (...). Că aici (pe locul Timișoarei – n.n. T.C.) a fost castru roman, se poate constata din diferite inscripții (...). Că aici a fost o stațiune romană se mai poate dovedi și din diferitele monede, obiecte aflate cu ocazia diferitelor săpături. În 1901-1902, când au fost dărâmați o parte din murii cetății, au ieșit la iveală diferite obiecte, monede, urme, bucăți de vase, din epoca romană”. Asupra acestor argumente ale lui Nicolae Ilieșiu nu se pronunță autorul *Notei asupra ediției*, arheologul Florin Medeleț.

În anul 1203 este atestat documentar comitatul Timiș, fiind amintit comitele Poth. Întrucât comitatul Timiș a avut centrul la Timișoara, Ilieșiu deduce că anul 1203 e valabil și pentru atestarea documentară a Timișoarei. Castrul Timișoara este pomenit în diploma regelui Andrei al II-lea, din anul 1212. În timpul năvălirii tătarilor a fost distrusă și cetatea de atunci a Timișoarei. Aceasta a fost refăcută de regele Bela al IV-lea. În anul 1278, a fost la Timișoara regele Ladislau al IV-lea Cumanul, însoțit de Grigore, episcopul de Cenad. Aici a adunat o armată pentru expediția pe care *magister Georgius* a condus-o împotriva voievodului român Litovoi.

---

³ Florin Medeleț, *Notă asupra ediției*, în Nicolae Ilieșiu, *op. cit.*, p. 402.

Datele din mai vechile monografii sunt reiterate și aici. Sub dinastia de Anjou, Timișoara a cunoscut o dezvoltare deosebită, începând cu marile lucrări edilitare care sunt ridicate aici din inițiativa regelui Carol Robert. După refacerea cetății și construirea palatului regal, Carol Robert și-a mutat reședința la Timișoara, în anul 1315. Odată cu stabilirea la Timișoara a familiei regale și a diferiților nobili feudali, aici se încheagă o viață culturală bisericească, aceasta cu atât mai mult cu cât regii Ungariei erau regi apostolici, având în primul rând, misiunea de a-i converti la catolicism pe „valahii necredincioși”. Preoții catolici misionari au sosit împreună cu marii feudali și în alte localități ale Banatului. De aceea, în secolul al XIV-lea, în Banat – unde populația majoritară era cea românească – au existat preoți catolici, dar n-ar fi existat parohii catolice⁴. În acest sens, sunt concludente listele de zeciuală papală (*decima ecclesiastica*) din anii 1332-1337, în care sunt consemnate mai multe comune care aveau preoți catolici, dar populația localităților nu era catolică. Sunt dovezi că și preoțimea și populația ortodoxă au fost supuse la plata taxelor de zeciuală papală.

Timișoara a fost reședință regală până în anul 1325. Atunci, între notabilitățile care au stat în preajma curții regale a fost – ni se spune – și nobilul român Nicolae Teutul, comite de Timiș. După mutarea capitalei Ungariei la Visegrad, apoi la Buda, regele Carol Robert a mai fost la Timișoara, în două rânduri, odată în anul 1330, când a pornit de aici expediția împotriva voievodului Basarab

---

⁴ Nicolae Ilieșiu, *op.cit.*, p. 28.

din Țara Românească; a doua oară, regele Carol Robert a fost la Timișoara în anul 1332, la sărbătorile Crăciunului. După moartea regelui Carol Robert, suntem asigurați că palatul regal din Timișoara a devenit bun al coroanei, regii viitori și anturajul lor locuind aici în peregrinările lor pe la cetate. Se mai arată că, în anul 1358, regele Ludovic cel Mare a fost la Timișoara, de aici pornind o expediție împotriva despotului sârb Uroș. A doua oară ar fi fost aici, după zece ani, în anul 1368, când a plecat la război cu armata sa împotriva lui Vlaicu Vodă, domnul Țării Românești. Văduva lui Ludovic cel Mare, regina Elisabeta, împreună cu fiica sa Maria, au stat în anul 1385, mai mult timp, în Timișoara⁵.

În anul 1389, regele Sigismund de Luxemburg, împreună cu soția sa Maria au venit la Timișoara și au rămas aici aproape doi ani. Regele conducea, de aici, operațiunile militare împotriva voievodului sârb Ștefan. În anii 1396, 1397, 1409, 1426, 1428, regele Sigismund de Luxemburg a stat mult timp în Timișoara care, atunci, se constituise într-un centru eficient pentru îndrumarea operațiunilor militare împotriva otomanilor. Ilieșiu consideră că „șederea lui Sigismund timp mai îndelungat în Timișoara se explică nu numai prin faptul că de aici conducea operațiunile contra turcilor, ci și pentru teama de o răscoală a nobilimii maghiare, nemulțumită de actele domniei lui. Între nemulțumiți erau mulți nobili din Banat. Pe aceștia voia regele în primul rând să-i atragă de partea sa”⁶. Alte evenimente sunt redade succint: în

---

⁵ *Ibidem*, p. 30.

⁶ *Ibidem*, p. 31.

24 septembrie 1397, regele Sigismund de Luxemburg a convocat la Timișoara dieta Ungariei, având scopul de a se găsi cele mai adecvate măsuri pentru apărarea împotriva incursiunilor turcești; la această dietă, pentru prima dată în istoria Ungariei, au fost chemați și reprezentanții orașelor, faptul acesta învederând importanța pe care o avea dezbaterăa respectivă. Se subliniază hotărârile luate de dieta din Timișoara: în timpul incursiunilor turcești, dacă nobilimea de la hotarul atacat nu este în stare să facă față, întreaga nobilime a Regatului Ungar este obligată să plece la acel hotar periclitat, armata respectivă fiind sub conducerea regelui sau a palatinului; de asemenea, nobilimea este datoră ca, pentru fiecare grup de 20 de porți iobăgești, să trimită la luptă un soldat complet echipat; pe timp de război, jumătate din veniturile bisericești erau destinate necesităților militare⁷. Se mai dau detalii și despre o altă adunare generală a nobilimii convocată de Sigismund de Luxemburg la Timișoara, în anul 1399, având în dezbateră rezolvarea unor disensiuni ivite între unii nobili.

Se subliniază cum Timișoara devine adevărat centru al organizării expedițiilor împotriva turcilor în timpul lui Iancu de Hunedoara, ban al Severinului, comite de Timiș, voievod al Transilvaniei și, între 1446 și 1453, guvernator al Ungariei. Ilieșiu prezintă amănunțit activitatea militară și edilitară a lui Iancu de Hunedoara. Regele Ladislau al V-lea Postumul, având nevoie de bani din cauza multelor războaie în care se angajase, a amanetat în anul 1455

---

⁷ *Ibidem.*

lui Iancu de Hunedoara cetatea Timișoarei cu apartenențele ei. Intrarea în posesiune s-a făcut, după obicei, prin mijlocirea capitlului de Cenad, în 8 august 1455. Printr-un nou act, din 7 aprilie 1456, s-a confirmat încă o dată dăruirea cetății Timișoara lui Iancu de Hunedoara pentru suma de 20.000 florini, cu care îl împrumutase pe regele Ladislau al V-lea Postumul. Se dau apoi detalii despre Matia Corvinul, fiul lui Iancu de Hunedoara, ales rege al Ungariei în 24 ianuarie 1458. Aflăm că în același an, în luna noiembrie, tânărul rege a fost în Timișoara – orașul copilăriei sale – unde a stat două săptămâni. Pe vremea aceea – așa cum arată istoriograful Bonfinius, care a trăit la curtea regelui Matia Corvin – Timișoara era un oraș plăcut, frumos, cu o cetate puternică, edificii alese și palate pompoase⁸. Era vremea în care turcii și-au intensificat tot mai mult prădalnicele incursiuni în Banat. În anul 1463, Ali beg, comandantul cetăților otomane din Serbia, a pătruns cu oastea sa până sub zidurile cetății Timișoara. Aici a fost înfrânt de o armată formată din români și secui, condusă de I. Pongrácz, voievodul Transilvaniei. După trei ani, în 1476, același Ali beg a fost bătut din nou, sub zidurile cetății Timișoara.

Între anii 1478-1494, demnitatea de comite de Timiș a avut-o Pavel Chinezul. În anul 1482, el și-a constituit în Timișoara o oaste de 3.000 soldați, în „majoritate români”⁹ – subliniază Ilieșiu – cu care a pornit să elibereze cetatea Horon. Pentru a putea rezista deselor atacuri din partea turcilor, regele Vladislau al II-lea a dat dispoziție

---

⁸ *Ibidem*, p. 34.

⁹ *Ibidem*, p. 35.

să se facă întăriri la cetatea Timișoara. Consolidarea fortificațiilor s-a realizat sub conducerea lui Pavel Chinezul care, pentru efectuarea lucrărilor necesare, și-a cheltuit o mare parte de avere. Atât de mare importanță i s-a acordat acestei fortificații, încât, în anul 1492, regele Vladislav al II-lea a sosit la Timișoara, să verifice modul cum s-au realizat lucrările de aici. În această împrejurare, a stat la Timișoara o lună. Ultima dată a fost regele Vladislav al II-lea la Timișoara, în anul 1495, atunci luând parte la procese grave, precum acela în care Bartolomeu Berislo a fost condamnat la moarte pentru colaborare cu otomanii, furt și falsificare de bani. Vladislav al II-lea i-a comutat pedeapsa în închisoare pe viață în temnița din Timișoara. Un alt proces, în prezența regelui, a fost acela al episcopului Sigismund Ernest de la Pecs (Cinci Biserici), care a fost condamnat la închisoare pentru delapidarea sumei de 400.000 galbeni. El a fost pedepsit cu întemnițarea în cetatea Timișoarei, până când urma să achite suma delapidată.

Un capitol special îl consacră Ilieșiu, în monografie, tragicului moment timișorean al lui Gheorghe Doja, conducătorul războiului țărănesc din 1514. Manifestă simpatie față de Doja și de țărănimea transilvăneană, împinsă la răscoală de cumplitele greutăți ale vieții, fiind exploatată peste măsură de magnații Regatului Ungar. Pentru prima dată în istoriografia bănățeană este publicată descrierea zguduitoare a supliciului lui Doja, petrecut la Timișoara, apărută în lucrarea *Pannoni Historiarum de rebus Hungaricis* de Nicolae Istvanfi¹⁰.

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 37.

Se fac și afirmații simplificatoare sau inexacte: în urma luptei de la Mohács, din anul 1526, Ungaria cade sub stăpânirea turcească, iar Imperiul Otoman dă Banatul lui Ioan Zápolya (voievod al Transilvaniei între 1510-1526 și rege al Ungariei Răsăritene între 1526-1540). De fapt, dominația otomană directă s-a instaurat, cum se știe, mai târziu. După moartea lui Ioan Zápolya, văduva acestuia, Isabela, a încheiat o înțelegere cu Ferdinand I de Habsburg (rege al Ungariei Apusene între 1526-1563 și împărat al Germaniei între 1556-1564), prin care imperialii primeau Transilvania, Banatul și coroana Ungariei, iar Isabela a obținut o despăgubire de 240.000 florini și, pentru fiul său Ioan Sigismund, mai multe moșii în Silezia. Actul prin care Isabela renunță la Transilvania a fost aprobat la Dieta din Cluj, în data de 26 iulie 1551. În legătură cu Banatul este important faptul că, în data de 30 iulie 1551, în dieta din Cluj, delegații lui Petru Petrovici, comitele de Timiș, au declarat în numele acestuia că cedează imperialilor cetățile din ținutul Timiș, în schimbul cetății Muncaci (Munkács, Mukačevo)¹¹.

Însă toate aceste tratative s-au dovedit a fi deșarte, din perspectiva politicii europene a Imperiului Otoman, care hotărâse să intre în stăpânirea Banatului și să-i alunge pe Habsburgi din Transilvania. Se detaliază apoi evenimentele legate de ocuparea unei mari părți a Banatului de către otomani. În anul 1551, Lugojul și Caransebeșul erau în mâna împăratului Ferdinand I (din 7 februarie), cam în 10-12 mai ajunseră sub stăpânirea

---

¹¹ *Ibidem*, p. 40.

imperialilor cetățile Mănăștiur și Margina, iar la Timișoara, în 3 august ajunge Aldana cu 400 de soldați spanioli și o sută de mercenari germani, care s-au apucat să întărească fortificațiile¹². În 7 septembrie 1551 a intrat în vestul Banatului armata otomană și, continuând operațiunile militare, la 11 septembrie a asediat cetatea Becej. Acolo ajunge, în 11 septembrie, și vizirul Mehmed Sokollu (Socolovoci) cu trupele sale. Cetatea a fost cucerită în 14 septembrie. În 24-25 septembrie, otomanii au asediat și au cucerit Becicherecu Mare (Zrenjanin). Aici, turcii înființează primul sangeac de pe teritoriul Banatului, în componența acestuia intrând zonele Becej, Becicherecu Mare, Ciacova, Șemlacu Mic și Ilidia¹³. Tot în luna septembrie, otomanii au cucerit cetățile Cenad, Igrîș, Felnac, Nădlac, Chemac, Păuliș, Mândruloc, apoi, la începutul lunii octombrie, Lipova. Cu mult dramatism este prezentată atacarea Timișoarei, care devenise iminentă. Înaintarea trupelor otomane spre Timișoara începe în 13-14 octombrie. „Prima ciocnire între cele două armate se dă în 16 oct. 1551”¹⁴ – scrie Ilieșiu. Dar, după unele surse documentare (Czimer Károly, *Temesvár megvetele 1551-1552*, în „Hadtörténelmi Közleményet”, VI, Budapesta, 1893, fasc. I, p. 15-71¹⁵), primele confruntări au avut loc în 15 octombrie. În continuare, Ilieșiu descrie astfel desfășurarea luptelor dintre asediatori și asediați: „În 17 oct.

---

¹² **Ioan Hațegan**, *Banatul în fața cuceririi otomane 1551-1552. Repere cronologice*, în „Patrimonium Banaticum”, IV, Timișoara, 2005, p. 152.

¹³ *Ibidem*, p. 154.

¹⁴ **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *op. cit.*, p. 40.

¹⁵ **Ioan Hațegan**, *op. cit.*, p. 157.

1551, turcii își fac tranșee în fața porții de nord a cetății și instalează tunuri grele pentru bombardament. Garnizoana e somată să se predea, asigurându-i-se libera ieșire din cetate. Comandantul Losoncius (Losonczy) respinge oferta. Turcii împresură Timișoara din toate părțile. Insula (Palanca Mică) e îndeosebi puternic asediată, ceea ce face ca asediații să dea foc caselor și să se pregătească de retragere. Generalul Aldana cu 100 spanioli transportă alimentele și armamentul din Insulă în cetate, aprinde casele și distruge podul care lega Insula cu orașul”¹⁶.

---

¹⁶ **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *op. cit.*, p. 41. Ilieșiu citează un pasaj despre bătălia de atunci, din *Expugnatio arcis Temesvari, descripta per Ioannem Sambucum*, p. 815: „Dar turcul își așează tabăra sa la miazăzi și, alegând pentru cursă locurile potrivite, și-a împrăștiat armata. A început a opune prin așezare și prin ocupare o greutate nu de disprețuit, fiindcă închidea Timișoara cu râul Timiș care curge (...) făcând trei insule, dar despărțite, cetatea cu orașul de garnizoana de apă, ca nu cumva apa să fie abătută prin gropi sau prin alt meșteșug; se părea că prin șanțurile comode dintre cele trei porți care se ridicau prin cele două ridicături imense ridicate din pământ, că va da un azil-refugiu sigur și liniște. Astefel, potolindu-se furia și înlăturându-se pofta de ambiție, izbește zidurile cu mașinile și cu lovituri conținute, așa că a luat toată puțința de a reface arma prin ploaia care curgea timp de 4 zile, încât, din acea regiune a deschis un mare spațiu și a adus zidurile la ruină. În urma necontenitei forțe a acestuia ai noștri părăsesc Insula, aprind căscioarele din cetate, iau cu sine o mulțime de lucruri pentru a se apăra și ascunde...”. N. Ilieșiu, după ce reproduce citatul scrie: „Nu putem preciza că Sambucus, în această descriere, arată retragerea din Insulă în primul asediu al Timișoarei 1551, ori în al doilea 1552” (*op. cit.*, p. 41). Dar dacă coroborăm informația despre cele patru zile de ploi abundente, dată de Sambucus, cu precizarea din cronica turcească (**Mihail Guboglu**, *Cronici turcești privitoare la Țările Române. Extrase*, vol. I, București, 1966) că în 1551, „schimbându-se vremea și sosind frigul, iar ploile neconținind”, armata otomană s-a retras din

Însă, spre fericirea asediaților, armata otomană s-a retras, pe neașteptate, de sub zidurile cetății Timișoara și s-a îndreptat spre cetatea Becej. Ilieșiu spune că evenimentul s-a întâmplat în 27 octombrie; după alte surse documentare, otomanii și-au dezafectat pozițiile și au început retragerea spre Becej în data de 25 octombrie¹⁷.

Timișoara va fi cucerită de turci în vara lui 1552, capitularea imperialilor având loc în 25 iulie. Ilieșiu a descris detaliat modul cum s-a desfășurat confruntarea dintre otomani și imperiali, folosind cel mai bun izvor documentar de atunci privind acel eveniment, și anume lucrarea lui Czimer Károly, *Temesvár megvetéle*, Budapeșt, 1883. Deosebit de important este capitolul al II-lea al lucrării lui Ilieșiu, care este consacrat cetății Timișoarei. Este prima abordare a acestei teme în istoriografia românească dedicată Evului Mediu din Banat. Ilieșiu consideră că cetatea Timișoarei datează aproximativ din secolul al X-lea și că aceasta era construită după sistemul fortificațiilor avare, din pământ amestecat cu pietre. „În jurul cetății – scrie el – în imediata apropiere erau ridicături de pământ, acoperite cu iarbă, după care veneau șanțurile umplute cu apă.”¹⁸ Adrian Andrei Rusu susține că, până în prezent, n-au fost aduse dovezi privind existența, la

---

asediu, este clară datarea în discuție. Mai mult chiar, în vara anului 1552, când a avut loc asediul Timișoarei de către armata otomană, era secetă. Însuși Ilieșiu scrie că „atunci, în luna iulie, apele Timișului și ale Begheiului încep să scadă, mlaștinile să se usuce, ceea ce ușurează asediul cetății” (*op. cit.*, p. 45).

¹⁷ **Ioan Hațegan**, *op. cit.* p. 158.

¹⁸ **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *op. cit.*, p. 51.

Timișoara, a unei cetăți de pământ¹⁹. Cea dintâi mențiune documentară – găsită de Ilieșiu – despre cetatea Timișoarei este din anul 1212, când, într-o diplomă a lui Andrei al II-lea, este amintit *castrum regius Temesvar*²⁰. Aceasta confirmă ceea ce scrie Adrian Andrei Rusu, anume că „logica îndeamnă la prezumția potrivit căreia alegerea [Timișoarei] de către Carol Robert a fost determinată de existența unei baze militare mai vechi (arpadiene?)”²¹. Ilieșiu arată că nu avea posibilitatea să identifice precis locul în care se găsea fortificația Timișoarei, dar „e foarte probabil ca cetatea primitivă (zidită din pământ – n.n. T.C.) a fost pe locul unde e azi Teatrul Național și Piața Libertății”²². Și astăzi există aceleași repere în Timișoara. Utile sunt prezentările cetății „sub Anjouvini” și „în timpul Huniadeștilor”, evidențindu-se în primul rând construirea fortificațiilor și castelului de către Carol Robert și Iancu de Hunedoara. La fel de valoroase sunt datele despre cetate din timpul ocupației otomane, apoi din timpul împăratului Carol al VI-lea.

Încă nu a fost subliniată îndeajuns această contribuție a lui Ilieșiu la lămurirea unor aspecte legate de dănuirea, în Evul Mediu, a fortificației Timișoara și a castelului de aici. Chiar și bunul specialist în istoria arhitecturii Timișoarei, anume M. Opreș²³, nu-l așează pe Ilieșiu pe

---

¹⁹ **Adrian Andrei Rusu**, *Castelarea Carpatica*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, p. 538.

²⁰ **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *op. cit.*, p. 51.

²¹ **Adrian Andrei Rusu**, *op. cit.*, p. 538.

²² **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *op. cit.*, p. 51.

²³ **Mihai Opreș**, *Timișoara, evoluția structurii urbane medievale*, în „Arhitectura”, nr. 3, București, 1985, p. 45-54; **Idem**, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, București, 1987, p. 18-24.

locul ce i se cuvine în istoriografia referitoare la vechile construcții ale acestui oraș.

Bazându-se îndeosebi pe informații din lucrarea *Magyarország Torac kincstári defterek* (Budapest, 1886), de dr. Lászlófalvi Velics Antal, N. Ilieșiu prezintă organizarea vilayetului Timișoara. Arată că acesta „avea mai multe *sangeacuri* (districte), anume Timișoara, Cenad, Becicherec, Ciacova, Panciova, Lipova, Moldova Nouă, Orșova și Ineu. Sangeacurile aveau, la rândul lor, mai multe *kaza* (cercuri), iar acestea mai multe *nahije* (...). Pașalâcul (vilayetul) avea garnizoane militare în Timișoara, Hudoc pe lângă Iarmata, Arad, Butin, Ineu, Vârșet, Vărădia, Bocșa, Cenad, Giula, Făget și Lipova”²⁴. În Timișoara era un funcționar superior numit «defterdar», care era ajutat de un «chiatib» și de funcționari (sagirdi). În continuare, Ilieșiu se referă la aparatul juridic, la situația școlară și la cea religioasă, reușind să creeze o imagine destul de grăitoare a Timișoarei din acea vreme.

Ilieșiu face o descriere pe larg a cuceririi Timișoarei de către imperiali, în toamna lui 1716 și a condițiilor capitulării turcilor în 12 octombrie a aceluiași an. Înainte de a prezenta prima perioadă a conducerii militare imperiale a Timișoarei, autorul dă o listă completă a pașilor din Timișoara, dintre anii 1552-1716²⁵, un asemenea docu-

---

²⁴ **Dr. Nicolae Ilieșiu**, *op. cit.*, p. 61; Aspectele acestea sunt prezentate pe larg în lucrarea **Cristinei Feneșan**, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Editura de Vest, Timișoara, 2004.

²⁵ *Ibidem*, p. 75.

ment apărând acum pentru întâia oară în istoriografia românească referitoare la epoca otomană din Banat.

De altminteri, contribuțiile acestui istoric reprezintă un pas înainte important în descifrarea trecutului medieval al Banatului. Aprecierile pertinente și valorificarea corectă a izvoarelor îl recomandă pe Nicolae Ilieșiu ca pe un istoric serios, alert, plăcut, capabil să transmită publicului larg mesajul trecutului.

LE MONOGRAPHISME DU BANAT

– RÉSUMÉ –

L'intérêt pour l'élaboration des monographies des localités appartenant au Banat a été éveillé en 1859, quand les autorités autrichiennes avaient diffusé un questionnaire dans la Voïvodine serbe et le Banat de Timiș, ayant comme but l'accumulation des informations pour la réalisation et l'impression de *La Description Ethnographique et Topographique du Pays Serbo-Banatique et de la Frontière Militaire*. Une grande partie des réponses – restées en manuscrits – n'ont pas été trouvées jusqu'à l'heure actuelle, n'étant pas employées en réalité à leur époque car, en 1860, cette unité administrative-territoriale (la Voïvodine serbe et le Banat de Timiș) a été supprimée. On a présenté largement les détails connus concernant cette initiative dans le chapitre introductif de l'ouvrage. On a parlé aussi du monographisme du Banat. Nous avons souligné par ailleurs que dans la région du Banat le monographisme est devenu un véritable phénomène culturel premièrement imposé par son ampleur et puis par quelques réalisations d'exception. Dans ce sens, sur le premier plan comme valeur historiographique se situent les monographies de Caransebeș et de Timișoara,

publiées par Andrei Ghidiu et Iosif Bălan, respectivement par Nicolae Ilieșiu.

La première monographie roumaine imprimée en Banat dans un volume indépendant est *La Topographie du village et des limites de Măidan (suivie par L'Étude sur les Celtes et les noms des localités de docteur Atanasie M. Marienescu)* de Sofronie Liuba et Aurelie Iana (Caransebeș, 1895). Il s'agit d'un ouvrage de grande valeur, au profil prépondérant ethnographique, qui a reçu le prix de l'Académie Roumaine.

La Monographie de la ville de Caransebeș d'Andrei Ghidiu et Iosif Bălan est le premier ouvrage avec ce profil d'une localité urbaine de la région de Banat. Jusqu'à la veille de la Première Guerre Mondiale ont apparu aussi quelques monographies des localités rurales de Banat: Alibunari (1896), au présent en Serbie; Nicolinți (1904); Vladimirovăț (1911), toujours en Serbie; Pătaș (1914), qui, pourtant, ne comprennent pas de dates historiques importantes. Quelques informations d'histoire orale pourraient attirer l'attention du chercheur d'aujourd'hui, dans lesquelles est assez intéressante la vision populaire sur quelques événements historiques locaux. Une certaine information historique qui mérite d'attirer l'attention du chercheur se trouve dans la monographie de Caransebeș, déjà présentée.

Après la Première Guerre Mondiale, dans la région du Banat a été une véritable explosion de monographies de localités ou de contrées, publiées en volumes indépendants ou bien dans des revues (*Les Annales du Banat*,

La Revue de l'Institut Social Banat-Crişana). Mais peu de ces ouvrages contiennent des informations concernant le Moyen Âge qui méritent d'attirer l'attention du chercheur d'aujourd'hui. La plus grande partie contient des dates historiques plus proches de nous. On énumère quelques unes de ces monographies: D. Laitin, *Orşova*, Turnu Severin, sans la publication de l'année; Tiberiu Mărgineanţu, *La Monographie de la commune Opaia*, sans localité et sans année; Al. Chevereşan, *La Monographie de la commune Deta*, Timişoara, 1925; V. Murgu, *La Monographie de la commune Ciclova Montană*, Ciclova Montană, 1929; les monographies des localités Comloşu Mare, Lunca, Nerău, Sânicolau Mare, Jimbolia, avec le titre *Du passé du Banat*, de Gh. Cotoşman; les monographies de Timişoara de Iosif Knezy (1921), V. Molin (1921), Emanuil Ungurianu (1925), Nicolae Ilieşiu (1943) – la dernière avec beaucoup d'informations historiques; puis l'ouvrage de Lotreanu Ioan (intitulé *La Monographie du Banat*, Ier vol., *La Situation géographique. Les habitants – Les Communes*, Timişoara, 1935), qui sur l'exemple de Pesty offre des informations historiques utiles sur chaque localité du Banat, surtout de Timişoara. On peut ajouter également *Le Guide du Banat* (Timişoara, 1936) de Ion Stoia-Udrea et Emil Grădinaru et aussi *La Monographie de Clisura*, 1938, d'Al. Moisi, qui a repris beaucoup d'informations historiques du bien connu chercheur hongrois Pesty.

Virgil Birou attirait l'attention en 1957 sur un fond d'archives du cadastre STEG (c'est-à-dire «La Société des

voies ferrées d'État»), constitué de micromonographies de quelques localités. Carmen Albert mentionne que ce fond a été employé par Frigyes Pesty dans les deux volumes de l'ouvrage *Krassó vármegye története (L'Histoire du Comitat Caraş)*, paru en 1884. Ces «histoires» des localités ouvrières fondées après la conquête autrichienne de 1718, auprès des exploitations de STEG après 1855, quand cette société a acheté les domaines en question. Toutefois, elles peuvent être plus vieilles, tenant compte des chiffres de production qui vont jusqu'en 1859.

Au commencement de l'année 1859, les autorités autrichiennes ont diffusé un questionnaire en Voïvodine serbe et dans le Banat de Timiș, avec le but de réaliser et d'imprimer une *Description Ethnographique et Topographique du Pays Serbo-Banatique et de la Frontière Militaire*. La diffusion du questionnaire a été réalisée par les évêques, archiprêtres, prêtres et d'autres intellectuels originaires de ses endroits.

Dans le premier chapitre du questionnaire on demandait l'histoire de la localité, ses coordonnées, les formes de relief, la description des ruines, des châteaux, des monuments. On suppose qu'un grand nombre de questionnaires a été rempli, mais, malheureusement, ce fond archivistique n'a pas été trouvé jusqu'à présent. Le double d'un pareil matériel (29 feuilles, écrites en alphabet cyrillique) a été trouvé par I. B. Mureșianu dans le village Sintești, tandis que le questionnaire respectif a été complété par l'archiprêtre Partenie Gruescu, bon érudit de la localité.

Des réponses très sommaires au sujet de la localité Feneş se retrouvent dans la brochure *La Monographie du village Feneş*, Timișoara, 1935, de V. Paica.

L'homme de science Carmen Albert, dans son ouvrage *La Recherche monographique en Banat*, montre que les réponses données par l'administration STEG constituent une étape distincte dans la recherche monographique de la région du Banat et qui a influencé l'entière évolution ultérieure. Elle a mentionné également que des essais d'écrire des monographies avaient existé dans d'autres régions aussi, mais qui n'avaient pas été finalisés.

Selon un projet de recherche de l'Académie Hongroise, peut-être en 1863, Frigyes Pesty a lancé dans les localités du Banat un questionnaire axé principalement sur les problèmes de toponymie, mais aussi sur d'autres problèmes : historiques, linguistiques et de la recherche scientifique. L'érudit hongrois a valorifié une partie de ces réponses dans son ouvrage *Krassó vármegye története (L'Histoire du comitat Caraș)* (2 volumes, Budapest, 1884).

Dans le dernier quart du XIXe siècle, des questionnaires élaborés par l'Académie Roumaine sont arrivés dans la région du Banat, mais qui ont visé tout le territoire habité par les Roumains. En 1877, B.P. Hasdeu a répandu un questionnaire juridique et en 1884, un questionnaire linguistique. Des 19 volumes avec des réponses, 2 seulement contiennent des documents du comitat de Banat.

À la fin du XIXe siècle, un vif intérêt a été éveillé par le questionnaire de Densusianu, ayant un caractère historique, mais qui visait aussi la culture du peuple.

Les réponses les plus complètes aux questionnaires de Hasdeu et de Densusianu, visant la région du Banat, ont été données par Sofronie Liuba (maître d'école) et Aurelie Iana (curé) de Măidan. Ceux-ci ont publié la première monographie d'une localité roumaine de Banat, *La Topographie du village Măidan (suivie par L'Étude sur les Celtes et noms de localités de docteur Athanasie Marian Marienescu)*, Caransebeș, 1895. Pour sa valeur ethnographique et toponomastique, l'Académie Roumaine lui a accordé un prix.

Les auteurs de l'ouvrage témoignent le fait que la description du village a été faite à la prière d'Al.M. Marienescu. Et il y avait aussi le désir des deux érudits de donner une réplique à l'historien hongrois Frigyes Pesty pour démontrer que la toponymie des localités roumaines est plus vieille que l'arrivée des Hongrois dans la région du Banat.

On a constaté aussi qu'Al.M. Marienescu a exagéré en ce qui concerne l'ancienneté des toponymes du Banat, en leur attribuant une origine celtique.

Sofronie Liuba et Aurelie Iana, par leur exemple personnel, ont déterminé leurs collègues, maîtres d'école et prêtres, d'écrire des monographies. Ainsi, dans les années suivantes ont apparus *La Monographie de la commune Alibunariu* de T. Petrișor, *La Monographie de la commune Ferendia* d'Achim Miloia avec une variante, *La Topographie du village Ferendia*. Jusqu'à la Première Guerre Mondiale ont été publiées dans la région du Banat deux monographies villageoises et une autre, dédiée à la localité urbaine, Caransebeș.

La Monographie de la ville de Caransebeş d'Andrei Ghidiu et Iosif Bălan, Caransebeş, 1909, n'a pas été mentionnée par Carmen Albert dans son ouvrage sur la recherche monographique du Banat (1859-1948). On a mentionné seulement les monographies rurales: Măidan, Alibunari, Petrovoselo et Pălaş. L'auteur, Carmen Albert, souligne que «le monographisme roumain du Banat, jusqu'à la Grande Union, se trouve sous le signe de l'histoire». Pourtant, les monographies (énumérées) de quelques localités rurales se trouvent en réalité «seulement théoriquement sous le signe de l'histoire», parce que pratiquement elles se situent sous le signe de l'ethnographie, ayant beaucoup d'éléments de culture populaire. «Sous le signe» de l'histoire se trouve, plus que celles-ci, *La Monographie de la ville de Caransebeş*, premier ouvrage de ce genre pour une localité roumaine urbaine du Banat. Les auteurs (de l'ouvrage mentionné), deux bien connus personnalités de Caransebeş, valorifiant comme sources de documentation les notes des vieux livres religieux ou les ouvrages de Frigyes Pesty, spécifient chronologiquement les attestations de la localité ou les événements historiques commençant par l'année 1289 jusqu'à l'époque de Iancu de Hunedoara. Celui-ci a préparé à Caransebeş ses campagnes antiottomanes de l'août 1457. Et c'est toujours d'ici, de Caransebeş, qu'en 1456 les Sas et l'armée roumaine conduite par Iancu de Hunedoara partiront tous à la conquête de Belgrade.

La plus grande partie de *La Monographie de la ville de Caransebeş* comprend l'histoire de cet évêché, de

l'Institut Théologique-Pédagogique Diocésain et des personnalités qui ont activé dans ces institutions. L'ouvrage a une séquence avec un caractère ethnographique. Il y a un chapitre qui présente la topographie de la localité et de la cité de Caransebeș.

Après la Grande Union apparaît un intérêt particulier pour l'élaboration et la publication des monographies en roumain, dédiées aux centres urbains, surtout à Timișoara. Les unes d'entre elles contiennent des dates historiques générales sur la localité respective, mais aussi des informations concernant son passé moyenâgeux.

Timișoara a été le sujet de plusieurs ouvrages: *La Monographie du Banat*, Ier volume, de Lotreanu Ioan, *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvár* de Johann Preyer, Timișoara, 1853, *Temes vármegye*, IIe volume, Budapest, de Borovsky Samuel, *Temesvár sz. kir város kis monografiája* de Berkeszi Istvan, Timișoara, 1900 et *Alt Temesvár* de Iosif Geml, Timișoara, 1920.

En 1921 a apparu la brochure (aujourd'hui oubliée) *L'Historique de la Cité de Timișoara. Le Perle du Banat* (avec des gravures et des cartes) de lt. col. Iosif Knezy. L'auteur a été Roumain, son nom étant Cnezul (Chinezu), mais celui-ci portait la marque de la graphie hongroise. Dans la préface de l'ouvrage qu'il dédie à l'armée roumaine, l'auteur mentionne qu'aucun peuple qui avait habité cette province n'a pas été si ancien et n'a pas défendu le territoire aussi bien que le peuple roumain.

Le lieutenant-colonel Iosif Knezy a été un passionné de l'histoire de sa province et il a désiré la faire connaître

à ses semblables. Les informations fournies sont en général correctes et utiles pour ceux qui veulent connaître l'histoire moyenâgeuse de la ville de Timișoara. On accorde un espace assez considérable à la figure de Iancu de Hunedoara, que l'auteur considère «le plus grand combattant de son temps et le plus grand homme de la chrétienté» et qui a commencé sa carrière militaire ici, dans le Banat.

Toujours en 1921 a été publié un guide intéressant de la localité sur Bega, intitulé *Le Petit Cicerone pour la ville de Timișoara*, de Virgil Molin.

Ce n'est que pendant le règne du roi angevin, Charles Robert, que Timișoara commence à gagner une certaine importance. Il change de résidence à Timișoara. L'auteur met en évidence l'importance de cette localité au Moyen Âge. Il nous rappelle la plus triste page de l'histoire de la ville pendant la domination turque et puis il parle de sa libération en 1716 par l'armée impériale autrichienne.

La bien connue personnalité de la vie politique des Roumains du Banat (la fin du XIXe siècle et le commencement du XXe siècle), Emanuil Ungureanu a lié son nom d'un ouvrage concernant l'histoire de Timișoara, *L'Histoire de Timișoara*, Timișoara, 1925, fondée sur une riche documentation. Ungurianu se rapporte aux populations migratoires qui traversent le Banat, puis à l'arrivée des Hongrois. Il combat les thèses tendancieuses de l'historiographie étrangère qui soutenaient qu'à l'arrivée des Hongrois, le Banat n'avait pas été habité par les Roumains. Ceux-ci se seraient infiltrés comme

des bergers en Ardeal, dans le Banat et dans l'ancienne Hongrie, à peine au XIVe siècle, venant des Balkans. Ungurianu vient avec des arguments et combat cette théorie.

Il semble qu'E. Ungureanu soit le premier intellectuel roumain qui attire l'attention sur les premières attestations documentaires de Timișoara. Et c'est toujours E. Ungurianu qui mentionne que le nom de Timișoara apparaît aussi en 1278, quand dans cette localité est resté quelques jours le roi Ladislas IVe (1272-1290).

Dans le même ouvrage, Emanuil Ungurianu parle d'un premier développement notoire de Timișoara pendant le roi Charles Robert d'Anjou qui, pourvu certain temps, a changé de résidence dans cette localité. Deux autres personnalités évoquées ont été Iancu de Hunedoara et Paul Chinezu.

Une dense micromonographie historique de Timișoara se trouve dans l'ouvrage de Lotreanu Ioan, *La Monographie du Banat*, Ier volume, *La Situation géographique. Les Habitants-Les Communes*.

Cette synthèse du passé de Timișoara est la première présentation complexe de l'histoire de cette localité dans l'historiographie roumaine. L'enchaînement chronologique des événements, qui constitue l'histoire de cette ville, a été tracé correctement par Lotreanu. Timișoara se trouve sur l'emplacement d'une ancienne localité romane. En 1278, Ladislas IVe a choisi Timișoara comme endroit de rassemblement et d'organisation de son armée.

Après Ladislas IVe, Timișoara a été évitée par les rois, car elle n'avait pas été dans un état adéquat pour un accueil royal. Pendant le règne de Charles Robert d'Anjou, la cité a été reconstruite, devenant résidence jusqu'en 1323. Après le départ de Robert d'Anjou à Visegrad, le château de Timișoara est devenu la résidence du préfet de Timișoara, de Cenad et de Cuvin jusqu'en 1441, quand il est entré dans la possession de Iancu de Hunedoara. C'est toujours dès lors que ce coin de pays a reçu le nom de Banat. Selon Lotreanu, l'époque la plus importante de Timișoara a été celle pendant le règne des Corvin.

L'auteur continue son ouvrage en énumérant les visites de quelques rois de la Hongrie à Timișoara.

Timișoara figure pour la première fois comme ville dans les diplômes de 1744. La cité a été dans la propriété des Corvin jusqu'en 1490, après quoi elle devient propriété de Pavel Chinezul, commandant administratif de Timișoara. Lotreanu considère que la cité de Huniade et le château sont entrés dans la possession de la couronne; ils n'ont jamais été résidence royale, mais seulement l'habitation des commandants de Timiș.

L'un des moments les plus importants de l'histoire de Timișoara a été celui lié de la guerre des paysans conduits par Gh. Doja en 1514, quand l'armée dirigée par celui-ci a été vaincue, tandis que le dirigeant a été condamné à être brûlé sur un «trône de fer rougi au feu».

En 1494, le roi Vladislas IIe a été à Timișoara pour prendre une décision avec Pavel Chinezul concernant

l'organisation des luttes contre les Turcs. Suit une période longue et tourmentée de Timișoara sous les Turcs jusqu'en 1716, quand l'armée autrichienne réussit à libérer de l'oppression ottomane une grande partie du Banat. Dans ces circonstances se remarque le prince Eugène de Savoie, qui a confié la surveillance et l'administration de Timișoara au général Mercy Claudiu Florimund, tandis que la commande de la cité a été assurée par le général Walles Francis Paul.

À la différence des historiens étrangers (et même les uns des Roumains), qui ont idéalisé l'instauration de la domination autrichienne dans le Banat, Ioan Lotreanu avait une opinion plus objective. Ainsi, il montre que c'était la Cour, premièrement, qui avait l'intérêt d'exploiter au maximum cette province et d'entretenir un cadre socio-politique défavorable à l'affirmation de l'identité ethnique et culturelle des Roumains.

Ioan Lotreanu a réalisé pour son ouvrage une profonde documentation historique pour toutes les localités du Banat roumain et il a présenté également les dates historiques les plus importantes concernant les localités décrites. Les informations sur le Moyen Âge ont une priorité.

Outre Timișoara, le plus d'espace est accordé dans la monographie à la ville de Caransebeș.

L'ouvrage de Lotreanu est un instrument de travail qui offre une documentation sommaire pour chaque localité de cette contrée. En ce qui concerne les premières attestations historiques des localités du Banat et les références aux différents documents du Moyen Âge, cet

ouvrage a été beaucoup de temps d'une utilité exclusive. L'appréciation faite a été valable jusqu'à l'apparition des ouvrages de Coriolan Suciu, *Dictionnaire historique des localités de Transylvanie*, en deux volumes (Édit. Acad., Buc., 1967-1968) et *La Bibliographie des localités et des monuments moyenâgeux du Banat*, de Nicolae Stoicescu, Timișoara, 1973.

Du préambule de l'ouvrage, nous apprenons que Lotreanu a amassé un riche matériel pour l'élaboration d'un ample ouvrage de l'histoire du Banat en 10 ou 12 volumes. En réalité, un seul volume a paru faute d'appui financier.

En 1936 a apparu à Timișoara *Le Guide du Banat* d'Emil Grădinaru et Ion Stoia Udrea, celui-ci étant l'auteur du chapitre *Brefregard historique*. Dans ce chapitre on nous parle de la période de Glad et d'Ahtum, de l'influence hongroise sur les nobles roumains et de quelques aspects plus importants de l'époque d'Arpad de la Hongrie qui viennent en contact avec le Banat. Significative est aussi la séquence où on présente la géographie politique de la région entre Mureș, Tisa et Danube. Pour les lecteurs de cette époque-là du guide, utiles ont été les informations sur les districts roumains autonomes et indivisibles. On insiste sur les liens de Charles d'Anjou avec le Banat, sur le développement de la cité de Timișoara et la construction du château d'ici et sur la première incursion des Turcs en Banat en 1396.

Un grand espace est accordé à Iancu de Hunedoara et à l'aide que les princes du Banat lui avaient donné dans la lutte antiottomane.

La domination turque a apporté dans le Banat de grands changements dans l'organisation sociale de celui-ci: la noblesse a disparu, on a allégé le fardeau aux paysans, la terre a appartenu au padischah et il l'a donné à la personne préférée.

En 1943 a apparu l'ouvrage *Timișoara. Monographie historique* de dr. Nicolae Ilieșiu, Ier volume. Malheureusement, ni le IIe volume, ni l'histoire du Banat n'ont plus apparu. Les projets irréalisables peuvent être mis au crédit de la Deuxième Guerre Mondiale. La bibliographie de la monographie est très riche et variée: des ouvrages en roumain, allemand et hongrois.

Ilieșiu considère aussi que sur l'endroit où se trouve aujourd'hui Timișoara a été placé autrefois le camp fortifié, Zambura, Zurobara. Les preuves d'une station romaine sont les différentes monnaies et les différents objets trouvés à l'occasion des fouilles archéologiques.

Selon le même auteur, l'année 1203 est une date importante dans l'histoire de la ville de Timișoara – c'est l'année de son attestation documentaire.

Sous la dynastie d'Anjou, Timișoara a connu un essor particulier: la reconstruction de la cité et du palais royal. À la suite de l'établissement de la famille royale et des différents nobles féodaux à Timișoara, prend contour une vie culturelle religieuse, d'autant plus que les rois de la Hongrie étaient de rois apostoliques, ayant premièrement la mission de convertir les Velaques infidèles au catholicisme.

Timișoara a été une résidence royale jusqu'en 1325 et elle a logé plusieurs notabilités: le noble roumain Nicolae Teutu (le dirigeant administratif de Timișoara), le roi Charles Robert d'Anjou, le roi Louis Ier le Grand, la veuve de Louis le Grand, la reine Elisabeth avec sa fille Marie, le roi Sigismond de Luxembourg avec sa femme Marie.

La cité de Timișoara a été un véritable centre d'organisation des expéditions contre les Turcs pendant Iancu de Hunedoara. Sous le règne de Matia Corvin (le fils de Iancu de Hunedoara), Timișoara a été une belle ville avec une cité puissante. Et dans la même période, les Turcs ont intensifié leurs incursions dévastatrices dans le Banat.

Entre 1478-1494 la dignité de dirigeant administratif a appartenu à Pavel Chinezu. Il a organisé son armée de 3000 soldats et il a consolidé les fortifications de la cité. Une autre personnalité qui était venue à Timișoara dans cette période a été le roi Vladislas IIe.

Un chapitre spécial est consacré par Ilieșiu (dans sa monographie) au moment tragique de Gheorghe Doja, pour lequel l'auteur manifeste une vraie sympathie. Pour la première fois dans l'historiographie du Banat a été publiée la description émouvante du supplice de Doja.

Mais dans la monographie apparaissent aussi des affirmations inexactes: à la suite de la lutte de Mohacs (1526), la Hongrie tombe sous la domination turque et l'Empire Ottoman donne le Banat à Ioan Zápolya, voïvode de la Transylvanie et roi de la Hongrie Orientale (1510-1526 et 1526-1540).

On détaille aussi les événements qui se rapportent à l'occupation d'une grande partie du Banat par les Ottomans, en évoquant également les luttes entre les assiégeants et les assiégés.

La ville de Timișoara sera conquise par les Turcs en été de l'année 1522, la capitulation de l'armée impériale ayant lieu le 25 juillet. L'auteur présente en détail la confrontation entre les Ottomans et l'armée impériale.

D'une grande importance est le IIe chapitre de l'ouvrage de Nicolae Ilieșiu; il est consacré à la cité de Timișoara. En même mesure très importantes sont les informations sur la cité pendant l'occupation ottomane, pendant l'Empereur Charles VIe. C'est la première présentation de ce thème dans l'historiographie roumaine dédiée au Moyen Âge du Banat.

En s'appuyant surtout sur les informations de l'ouvrage *Magyarország Torac Kincstori defterek* (Budapest, 1886) de dr. Laszlófalvi Velics Antal, N. Ilieșiu présente l'organisation du pachalik de Timișoara. Il comptait plusieurs districts: Timișoara, Cenad, Becicherec, Ciacova, Panciova, Lipova, Moldova Nouă, Orșova et Ineu. Les districts comprenaient, à leur tour, plusieurs kaza (cercles) et puis plusieurs nahije. Le pachalik avait des garnisons militaires à Timișoara, Hudoc, Arad, Butin, Ineu, Vârșeț, Vărădia, Bocșa, Cenad, Giula, Făget et Lipova. À Timișoara il y avait un fonctionnaire supérieur nommé «defterdar» aidé à son tour par un «chiatib» et par d'autres fonctionnaires nommés «sagirdi». Ilieșiu continue par se rapporter à l'appareil juridique, à la situation scolaire et

religieuse et il réussit à créer une image assez éloquente de Timișoara de cette époque-là.

Ilieșiu fait une description ample de la conquête de Timișoara par l'armée impériale (l'automne de l'année 1716) et des conditions de la capitulation des Turcs, le 12 octobre de la même année. Avant de présenter la première période de l'administration militaire impériale de Timișoara, l'auteur offre une liste complète des pachas de Timișoara entre 1552-1716, un pareil document paraissant pour la première fois dans l'historiographie roumaine concernant l'époque ottomane du Banat.

Les contributions de cet historien représentent un pas important dans la description du passé moyenâgeux du Banat. Les appréciations pertinentes et la valorification correcte des sources recommandent Nicolae Ilieșiu comme un historien sérieux, agréable, capable de transmettre au grand public le message du passé.

BIBLIOGRAFIE

- Albert, Carmen**, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)*, Editura Modus PH , Reșița, 2002.
- Birou, Virgil**, *Exploatarea minieră din munții cărășani în sec. al XVIII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, București, 1957.
- Feneșan, Cristina**, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Editura de Vest, Timișoara, 2004.
- Ghidu, Andrei; Bălan, Iosif**, *Monografia orașului Caransebeș, dimpreună cu monografiile caselor dumnezești, a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților care au lucrat la una sau alta instituțiune*, Caransebeș, 1909.
- Grădinaru, Emil; Stoia-Udrea, Ion**, *Ghidul Banatului*, Timișoara, 1936.
- Gruescu, Partenie**, *Descrierea etnografică și topografică a comunității și circumstărilor ei din Sânteștiu*, în „Tibiscus”, Timișoara, 1972.
- Guboglu, Mihail**, *Cronici turcești privitoare la Țările Române. Extrase*, vol. I, București, 1966.

- Hățegan, Ioan**, *Banatul în fața cuceririi otomane 1551-1552. Repere cronologice*, în „Patrimonium Banaticum”, IV, Timișoara, 2005.
- Hățegan, Ioan**, *Originea lui Pavel Chinezu. O problemă controversată a istoriografiei sud-estului european*, în „Studii de istorie a Banatului”, XII, Timișoara, 1986.
- Hunfalvy, Paul**, *Az oláhok története (Istoria românilor până la Mihai Viteazul)*, apărută sub auspiciile Academiei Maghiare în 1894.
- Ilieșiu, Nicolae**, *Timișoara. Monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1943.
- Ilieșiu, Nicolae**, *Timișoara. Monografie istorică*, Ediția a II-a (*Cuvânt înainte și îngrijirea ediției – Petru Ilieșiu; Prefață – Victor Neumann; Addenda și Notă asupra ediției – Florin Mededeț*), Editura Planetarium, Timișoara, 2003.
- Knezy, Iosif**, *Istoricul Cetății Timișoara. Perla Banatului (cu diferite gravuri și trei hărți)*, Timișoara, 1921.
- Liuba, Sofronie; Iana, Aurelie**, *Topografia satului și hotărului Măidan (urmată de Studiu despre celți și numele de localități de dr. At. M. Marienescu)*, Caransebeș, 1895.
- Lotreanu, Ioan**, *Monografia Banatului*, vol I, *Situația geografică. Locuitorii-Comunele*, Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935.
- Miloia, Ioachim**, *Căvăranul din Evul Mediu (O rectificare istorică)*, în „Analele Banatului”, nr. 1, fasc. 8, ianuarie-martie, Timișoara, 1931.

- Molin, Virgil**, *Micul Cicerone pentru orașul Timișoara*, Timișoara, 1921.
- Opriș, Mihai**, *Timișoara, evoluția structurii urbane medievale*, în „Arhitectura”, nr. 3, București, 1985.
- Opriș, Mihai**, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică, București, 1987.
- Penția, N.**, *Monografia comunei Roman – Petre (Petrovoselo), 1808-1909*, Oravița, 1911.
- Pop, Ioan-Aurel**, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2003.
- Popovici, V.**, *Monografia comunei Pătas (Neropattas). Sol, Graiu, Credință și Obiceiuri locale*, Caransebeș, 1914.
- Rusu, Adrian, Andrei**, *Castelarea Carpatica*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005.
- Stoia-Udrea, Ion**, *Cine s-a răsculat la 1594 în Banat*, în vol. *Marginale la istoria bănățeană*, Editura Institutului Cultural de Vest, Timișoara, 1940.
- Turcuș, Aurel**, *Descinderi în cultura populară*, Editura Excelsior, Timișoara, 2001.
- Ungurianu, Emanuil**, *Istoria activității politice a poporului român din Ungaria și Ardeal*, Timișoara, 1925.
- Ungurianu, Emanuil**, *Istoria Timișoarei*, Timișoara, 1925.
- Ungurianu, Emanuil**, *Sfaturi bune*, Biblioteca „Astra”, Sibiu, 1904.

DATE BIOBIBLIOGRAFICE DESPRE AUTOR

TIBERIU CIOBANU

Născut la 25 septembrie 1960, în orașul Anina, județul Caraș-Severin;

- o **Absolvent**, în anul 1984, al Facultății de Istorie-Filosofie (specializarea istorie-filosofie), Universitatea din București;
- o **Profesor de istorie**, grad didactic I, titular în învățământul preuniversitar;
- o **Doctor în istorie** din 2008;
- o **Director** al Liceului Teoretic „Vlad Țepeș” din Timișoara;
- o **Cadru didactic asociat** la Catedra de Istorie a Facultății de Litere, Istorie și Teologie, de la Universitatea de Vest Timișoara, din 1997, iar din 2006 și la Catedra de Științe Sociale a Universității „Ioan Slavici” din Timișoara;
- o **Președinte** al Asociației Naționale „Cultul Eroilor” din România – filiala Timiș, **membre** în Consiliul Național al Asociației Naționale „Cultul Eroilor” din România;
- o **Fondator** și **director** al revistei de cultură „Columna 2000”;
- o **Redactor șef** al Editurii Zamolsara;
- o **Realizator** și **moderator** al emisiunilor „Dincolo de catedră” și „Pagini de istorie” (perioada 2001-2006) și al emisiunii „Convergențe”, începând cu 2006 de la TV „Tele Europa Nova” Timișoara;

- o **Fondator și prim vicepreședinte** al Despărțământului „Ioachim Miloia” Timișoara al Astrei;
- o **Fondator și secretar general** al Societății Culturale „Patrimoniul” Timișoara;
- o **Membru de onoare** al Societății Literar Artistice „Tibiscus” din Uzdin-Serbia;
- o **Membru de onoare** al Societății Literar Artistice „Sorin Titel” din Banat;
- o **Membru de onoare și membru în Consiliul de Conducere** al Societății Cultural-Patriotice „Avram Iancu” din România – filiala Timișoara;
- o **Membru** al Asociației Istoricilor Bănățeni;
- o **Membru** al Societății de Științe Istorice din România – filiala Timișoara;
- o **Membru** al Ligii și Fundației „Mareșal Ion Antonescu”, din România – filiala Timiș.

Distins cu numeroase ordine, diplome, premii, distincții și medalii, printre care se remarcă:

- o Ordinul „**Meritul pentru Învățământ**” în grad de **Ofițer**, acordat prin Decret Prezidențial, în anul 2004;
- o Ordinul „**Crucea Memoriei**”, acordat de Uniunea Participanților la Conflictul Militar (1991-1992), din Republica Moldova, în anul 2005;
- o Premiul „**Pro Cultura Timisensis**” pentru întreaga activitate desfășurată și merite deosebite în promovarea artei și culturii timișene, acordat de Consiliul Județean Timiș, în anul 2006;
- o Distincția „**Diploma Gheorghe Lazăr clasa a III-a**”, pentru merite deosebite în activitatea la catedră și rezultate remarcabile obținute în formarea și educarea tinerilor, acordată de Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, în anul 2007;

- o **Nominalizat** cu emisiunea „Dincolo de catedră”, în cadrul Concursului „**Premiile Jurnalismului de Educație**” (secțiunea Televiziune), ediția 2004, organizat de către Comisia Națională a României pentru UNESCO.

A publicat **14** cărți, **385** de studii și articole și a susținut **157** de comunicări științifice.

CUPRINS

Prefață	7
Introducere	11
I. Chestionarul din anul 1859	17
II. Monografia satului Măidan	23
III. Monografia orașului Caransebeș	29
IV. Primele monografii din perioada interbelică	37
V. Monografia Banatului de Ioan Lotreanu	51
VI. Ghidul Banatului	69
VII. Timișoara. Monografie istorică	
de dr. Nicolae Ilieșiu	77
Résumé	93
Bibliografie	111
Date biobibliografice despre autor	115

Editor

EUGEN GEORGESCU

Lector

AUREL TURCUȘ

Culegere computerizată

SANELA MARCOVICI și DANIELA EREMI

Corectură

DIANA SARCA și OTILIA BREBAN

Tehnoredactare computerizată

DORIN DAVIDEANU

Apărut în 2008

Tiparul executat la Tipografia Eurostampa

Tel./fax: 0256-204816